

ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔ

Աշխարհահռչակ բուսաբան Արմեն Թախտաշյանի անունն արդեն ՀՀ ԳԱԱ բուսաբանության ինստիտուտի ցուցադրախարակում է

Հունիսի 16-ին ՀՀ ԳԱԱ բուսաբանական ինստիտուտում տեղի ունեցավ հանդիսավոր արարողություն՝ նվիրված ՀՀ ԳԱԱ բուսաբանական ինստիտուտի աշխարհահռչակ բուսաբան, ֆիլոզոֆների և էվոլյուցիոնիստ ակադեմիկոս Արմեն Թախտաշյանի անունով անվանակոչմանը:

Միջոցառման մասնակիցները ողջունեցին ՀՀ ԳԱԱ բուսաբանության ինստիտուտի անվանակոչումն անվանի գիտնականի անունով՝ ընդգծելով նրա հսկայական ավանդը համաշխարհային գիտության մեջ, Հայաստանում բուսաբանության զարգացման գործում: Արմեն Թախտաշյանի անունը կրող ՀՀ ԳԱԱ բուսաբանության ինստիտուտի ցուցադրախարակը տեղադրվեց Երևանի բուսաբանական այգու մուտքի մոտ:

Ողջույնի ելույթներով հանդես եկան ՀՀ ԳԱԱ նախագահ ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանը, ՀՀ ԳԱԱ բնական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Ռուբեն Հարությունյանը, ՀՀ ԳԱԱ Արմեն Թախտաշյանի անվան բուսաբանության ինստիտուտի տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Ժիրայր Վարդանյանը, Ռուսական բուսաբանական ընկերության փոխնախագահ, պրոֆեսոր Լեոնիդ Ավերյանովը, ԵՊՀ-ի բուսաբանության ամբիոնի պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Լիա Օսիպյանը, Արմեն Թախտաշյանի դուստր Ալլա Մովսիսյանը, ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության գիտության պետական կոմիտեի աշխատակազմի ղեկավար Լևոն Մարդոյանը:

Արմեն Թախտաշյանի կյանքի և գործունեության մասին պատմեց Թախտաշյանի աշակերտ, կենսաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Էլենոնրա Գաբրիելյանը:

ՀՀ ԳԱԱ բուսաբանության ինստիտուտի անվանակոչումը հաստատված է ՀՀ կառավարության 2017 թ. մայիսի 4-ի որոշմամբ:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն

ՀՀ ԳԱԱ-ն և Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանը հստակեցրին համագործակցության ուղղությունները

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան և Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանը հստակեցրին համագործակցության ուղղությունները հուլիսի 7-ին տեղի ունեցած ՀՀ ԳԱԱ նախագահության արտագնա նիստում:

ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանն իր ելույթում ասաց. «ՀՀ ԳԱԱ ինստիտուտների առաջատար մասնագետները միշտ էլ կապ են ունեցել մեր ԲՈՒՀ-ական համակարգի հետ, մասնակցել են գիտական հիտազոտություններին: ՀՀ ԳԱԱ համակարգում կան գիտահետազոտական ինստիտուտներ, որոնց հիմնարար հետազոտությունների մի մասն անմիջապես առնչվում է գյուղատնտեսական հետազոտություններին, գյուղատնտեսական արտադրության խնդիրներին: Դա վերաբերում է համաճարակներին, սննդի անվտանգությանը և նոր զարգացումներին, որոնք կապված են արտադրության արդյունավետության հետ: Հաշվի առնելով այն առաջարկները, որոնք կծնակերպվեն որպես հիմնարար և կիրառական բնույթի համատեղ հետազոտություններ, կդիմենք պետական պատվերի ձևավորման հարցով ՀՀ ԿԳՆ գիտության պետական կոմիտե»: Իր ողջույնի ելույթում ՀԱԱՀ ղեկավար, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Արշալույս Թարվերդյանն ասաց. «Մեր հիմնական նպատակն է ճշգրտել այն հնարավոր ուղղությունները, որոնք թույլ կտան գիտությունների ազգային ակադեմիայի համապատասխան գիտական կենտրոնների, ինստիտուտների հետ համատեղ ուժերով լուծել խնդիրներն ավելի արագ, ավելի արդյունավետ և նպաստել գյուղատնտեսության զարգացմանը»:

Նիստի ընթացքում ներկայացվեցին գիտական զեկուցումներ հետևյալ հիմնախնդիրների վերաբերյալ.

- բուսաբանության արդյունավետության բարձրացում,
- անասնաբուծություն և տոհմաբուծություն,
- բուսական և կենդանական ծագման հումքի վերամշակման տեխնոլոգիաներ,
- սննդի անվտանգություն,
- գյուղատնտեսական արտադրության մեքենայացում,
- հողային և ջրային պաշարների պահպանում, գույքագրում և օգտագործում,
- ագրարային քաղաքականության վարում և գյուղատնտեսության կոոպերացիա:

Նիստին մասնակցում էին ՀՀ ԳԱԱ նախագահության անդամները, ՀՀ ԿԳՆ գիտության պետական կոմիտեի նախագահ Սամվել Հարությունյանը, ՀԱԱՀ հոգաբարձուների խորհրդի փոխնախագահ Լևոն Մարգարյանը, ՀՀ ԳԱԱ Հաղարթի գիտական կազմակերպությունների տնօրենները, ՀԱԱՀ պրոֆեսորադասախոսական կազմը:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն

ՀՀ ԳԱԱ-ն խթանում է համագործակցությունը Ֆրանսիայի 8 գիտակրթական հասարակությունների հետ

Սույն թվականի հունիսի 23-ին ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայում տեղի ունեցավ ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանի, ՀՀ ԳԱԱ փոխնախագահ, ակադեմիկոս Յուրի Շուքուրյանի, ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոնի տնօրեն Ալբերտ Սարգսյանի, ՀՀ ԳԱԱ միջազգային բաժնի պետ Գաբրիլ Էվոյանի համդիպումը Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի ղեկավար Ժան-Մարկ Լավեստի հետ: Քննարկվեցին ՀՀ ԳԱԱ-ի և Ֆրանսիայի 8 գիտակրթական հաստատությունների միջև կնքված Համագործակցության շրջանակային համաձայնագրի առաջիկա անելիքները:

Նախատեսվում է խթանել հարաբերությունները ուսումնական և հետազոտությունների փոխանակման ոլորտում, զարգացնել դասավանդման և համատեղ հետազոտությունների ներուժը տվյալների գիտական վերլուծության և հաշվողական գիտության ոլորտներում, Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի ուսումնական ծրագրի շրջանակում ներդնել «Կիրառական մաթեմատիկա, վիճակագրություն և ինֆորմատիկա» մասնագիտության գծով լիսանս/բակալավրիատի ծրագիր:

ՀՀ ԳԱԱ-ն և Ռուսաստանի ընդհանուր ֆիզիկայի ինստիտուտը հստակեցնում են փոխգրքի ուսումնասիրության նոր համադրել ծրագրեր

ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանը հունիսին Մոսկվա կատարած այցի շրջանակներում հանդիպել է Ռուսաստանի ընդհանուր ֆիզիկայի ինստիտուտի տնօրեն, Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս Իվան Շերբակովի հետ: Համդիպման ընթացքում կողմերը քննարկել են ֆիզիկայի և աստղաֆիզիկայի ասպարեզում համագործակցության հարցերը, նախանշել փոխգրքի ուսումնասիրության նոր համատեղ ծրագրեր:

Այնուհետև ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանն այցելել է իր ուսուցչի՝ Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր, Սոցիալիստական աշխատանքի կրկնակի հերոս, քվանտային էլեկտրոնիկայի հիմնադիրներից Ալեքսանդր Պրոխորովի հուշարձան և ծաղիկներ խոնարհել նրա հիշատակին:

Անվանի հայագետ-բանասեր Ժիրայր Դանիելյանին շնորհվեց ՀՀ ԳԱԱ պատվավոր դոկտորի կոչում

Անվանի հայագետ-բանասեր, մշակութային գործիչ, գրադարանագետ և խմբագիր Ժիրայր Դանիելյանին շնորհվեց ՀՀ ԳԱԱ պատվավոր դոկտորի կոչում՝ հայագիտության ասպարեզում վաստակաշատ գործունեության համար: Որոշումն ընդունվեց ՀՀ ԳԱԱ նախագահության հունիսի 21-ի նիստում:

Ժիրայր Դանիելյանը Լիբանանում բնակվող սփյուռքահայ հանրաճանաչ և հեղինակավոր հայ մտավորականներից է, որի ամբողջ գործունեությունն ի սպաս է դրվել Սփյուռքի և հայրենիքի համար կենսականորեն անհրաժեշտ հայապահպանության ազգաշեն գործին:

Ժիրայր Դանիելյանի «Հայ մամուլի հաւաքածո», «Ռամկավար ազատական մամուլ», «Հայ նոր պարբերական մամուլը. 1967-1981» աշխատությունները նվիրված են հայ մամուլի բազմաժառկ պատմության և մատենագիտության հիմնահարցերին: «Լիբանանահայ տպագրությունը պատերազմի տարիներին. 1975-1984» ուսումնասիրությունը ներկայացնում է արաբական աշխարհում հայ տպագրության պատմության մի ամբողջ փուլ:

Ժիրայր Դանիելյանը «Բանասիրական որոնումներ», «Գրական որոնումներ» և «Բանասիրութեան բալիդներում մեջ» աշխատություններում ի հայտ է բերել ազգային գրականության զարգացման ընթացքի նրբաճաշակ ըմբռնումներ, գրականության մեջ անվանականի և արդիականի և՛ հակասական, և՛ ներդաշնակ դրսևորումների անվերաբացահայտումներ:

Ժիրայր Դանիելյանը շուրջ քառորդ դար պաշտոնավարել է Բեյրութի Հայկազյան համալսարանի հայագիտական գրադարանում:

Նա տարբեր տարիներին դասախոսական աշխատանք է կատարել Հայկազյան համալսարանի հայագիտական ամբիոնում, ՀԲԸՄ Հյուսիսային հայագիտական կենտրոնում, Մեծի տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսության դպրեվանքի և կրթական-հայագիտական դասընթացներում:

Ժիրայր Դանիելյանը արժանացել է Մեծի տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսության «Մեսրոպ Մաշտոց» շքանշանի, Հայաստանի Հանրապետության «Մովսես Խորենացի» մեդալի, Հայաստանի գրողների միության շքանշանի, Թեքեյան մշակութային միության Ուզունյան գրական մրցանակի, Լիբանանի կառավարության պարգևի:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն

Լրացավ Հայաստանի ԳԱԱ հիդրոպոնիկայի պրոբլեմների ինստիտուտի 70 տարին: Ինստիտուտի հիմնադիրն է ակադեմիկոս Գ.Ս. Դավթյանը: Նորաստեղծ գիտական հաստատությանը երևանի շրջակայքում հատկացվեց 5 հա տարածք, որտեղ կառուցվեցին լաբորատորիա և օժանդակ շենքեր, վեգետացիոն ցանց և այլն: Գիտական կոլեկտիվը 1947-1960 թթ. կատարեց բազմաթիվ արժեքավոր հետազոտություններ՝ նվիրված Հայաստանի տարբեր բնակլիմայական գոտիներում մի շարք մշակաբույսերի պարարտացման խնդիրներին: Դրանց արդյունքների հիման վրա կազմվեց Հայկական ՍՍՀ հողածածկի ագրոքիմիական բարոտեղը:

ՀՀ ԳԱԱ Գ. Ս. ԴԱՎԹ-ՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՀԻԳԻՐՈՊՈՆԻԿԱՅԻ ՊՐՈԲԼԵՄՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ 70 ՏԱՐԵԿԱՆ Է

Կոլեկտիվի գործունեության ծավալմանը նպաստեցին բույսերի անհող մշակույթի ասպարեզում ձեռք բերված առաջին հաջողությունները: Առաջին փորձերն, այդ ուղղությամբ, կատարվեցին 1956 թվականին՝ Գ.Ս. Դավթյանի նախաձեռնությամբ և ղեկավարությամբ:

Ի տարբերություն աշխարհում գործող հիդրոպոնիկումների, Հայաստանում՝ ելնելով Արարատյան դաշտի բարենպաստ կլիմայական պայմաններից և շուրջ 30 հազար հեկտարի հասնող, երկրագործության համար ոչ պիտանի, աղուտալակալի հողատարածքների առկայությունից, անհրաժեշտություն առաջացավ գիտական հետազոտությունները տանել բացօթյա հիդրոպոնիկայի բնագավառում: Այն մաս, անհամեմատ, ավելի էժան է, քիչ ծախսատար և յուրօրինակ:

Հաշվի առնելով այդ հետազոտությունների տեսական և կիրառական խոշոր նշանակությունն ու մեծ հեռանկարայնությունը, 1966 թվականին Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների սովետը հավանություն տվեց ԳԱ նախագահության որոշմանը՝ լաբորատորիան ագրոքիմիական պրոբլեմների և հիդրոպոնիկայի ինստիտուտի վերակազմելու մասին:

Հավանության արժանացան ինստիտուտի գիտական երկու մոր ուղղությունները՝ բնության մեջ կարևորագույն սննդատարների տեղաբաշխումը, շրջանառությունն ու հաշվեկշիռը և առանց հողի, արդյունաբերական եղանակով բույսերի արտադրության ֆիզիոլոգիական և կենսաքիմիական հետազոտությունները:

Հիդրոպոնիկ համակարգերի ստեղծումը պահանջում է սկզբնական կապիտալ մեծ ներդրումներ, ուստի, առավել նպատակահարմար է բացօթյա հիդրոպոնիկայի պայմաններում կազմակերպել, առաջին հերթին, թանկարժեք և փոքրատոնմած մշակաբույսերի արտադրություն (դեղատու, եթերայուղատու, մեղրատու և այլն), որոնք, զբաղեցնելով համեմատաբար փոքր տարածքներ, կարող են մեծ արդյունք տալ:

Այս տեսակետից մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում թանկարժեք եթերայուղատու մշակաբույս վարդաբույր խորդենու անհող աճեցման առաջին փորձերը, որոնք, 1965 թվից սկսած, տարվել են ինստիտուտում:

1971 թ. հուլիսին հանրապետության կառավարությունը

հավանություն տվեց ինստիտուտում կատարված աշխատանքներին, ընդունեց Հայաստանի ԳԱ նախագահության առաջարկությունը և որոշեց (թիվ 459) Էջմիածնի շրջանի գյուղատնտեսական արտադրության համար ոչ պիտանի 5 հեկտար աղուտ հողատարածքների վրա, ստեղծել բացօթյա հիդրոպոնիկ տեղակայանք, որի առաջին հերթը շարք մտավ 1976 թ., իսկ երկրորդը՝ 1983 թ.:

1970-ական թվերից սկսած, հետազոտվել է նաև ծխախոտի, մի շարք դեղաբույսերի և մեղրաբույսերի (պղնձավոր մորմ, ալոե, կակաչ, վալերիանա, վար-

դագույն կատարանտուս, փետրավոր կալամիտե, երիկամային թյե, հիմա, բասմա և այլն) հիդրոպոնիկ աճեցման արդյունավետությունը:

1988 թ. սկսվել են մի շարք արժեքավոր դեղաբույսերի ինտրոդուկցիայի (ներմուծման), հիդրոպոնիկ աճեցման և ուսումնասիրման լայնածավալ աշխատանքներ: Հայաստան են ներմուծվել և տարբեր բնակլիմայական պայմաններում ուսումնասիրվել ադապտացեն, սեդատիվ և դեղաբանական այլ հատկություններով օժտված մի շարք հազվագյուտ և անհետացող դեղաբույսեր: Ստեղծվել է այդ թանկարժեք դեղաբույսերի հիդրոպոնիկ և *in vitro* հավաքածու-բանկ:

Նշենք, որ դեղատու, եթերայուղատու և մեղրատու մշակաբույսերի (շուրջ 80 տեսակ) անհող աճեցման, դրանց հիդրոպոնիկ արտադրության կենսատեխնոլոգիաների մշակման ու ֆիզիոլոգիականադեղաքիմիական առանձնահատկությունների ուսումնասիրման ասպարեզում ինստիտուտը եղել և այսօր էլ մնում է առաջատարն աշխարհում:

Ուսումնասիրությունների մի մեծ խումբ նվիրվել է կանաչ տարածքների ու անտառների վերականգնման հիմնահարցի լուծմանը, որի հանգուցային օղակը ծառաթփատեսակների տնկիների արագացված արտադրության կազմակերպումն

է: Ուսումնասիրությունների արդյունքում մշակվել են մի շարք արժեքավոր ծառաթփատեսակների բարձր կաջողականությունն ապահովող տնկիների, հիդրոպոնիկ, արագացված արտադրության կենսատեխնոլոգիաները, որոնք հնարավորություն են տալիս մեկ հեկտար հիդրոպոնիկումից ստանալու մշտադալարների 100-120 հազար, ծառատեսակ-

ների՝ 400-500 հազար և թփատեսակների՝ 700 հազարից-1 մլն հատ բարձրորակ տնկիներ:

2000 թ. ՀՀ ԳԱԱ նախագահության որոշմամբ, ինստիտուտի Էջմիածնի գիտաարդյունաբերական հիդրոպոնիկական բազայի հիման վրա ստեղծվեց «Դարման» հայ-ամերիկյան համատեղ ձեռնարկությունը: Կատարվեց շուրջ 185000 ԱՄՆ \$ ներդրում: Մի շարք դեղատու և համեմունքային մշակաբույսերի հիդրոպոնիկ աճեցման կենսատեխնոլոգիաների ներդրման շնորհիվ, 2000-2001 թթ. այստեղ արտադրվեց մոտ 12 տոննա օդաչոր, որակյալ և էկո-

լոգիապես մաքուր բուսահումբ:

Այսօր էլ, ինստիտուտի Էջմիածնի գիտաարդյունաբերական բազան՝ իր շուրջ 23000 մ² հիդրոպոնիկ մակերեսով, գործնականում, պատրաստ է կատարելու շահագրգիռ կազմակերպությունների պատվերները:

Բացօթյա հիդրոպոնիկայի բնագավառում, ինստիտուտում տարվող հետազոտություններում, մենք շատ կարևորում ենք բույսերի անհող արտադրության սկզբունքային մոր և ավելի էժան համակարգերի ստեղծման աշխատանքները:

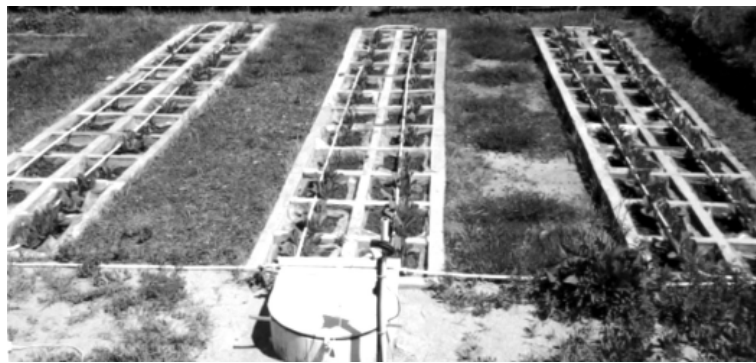
Դրանցից առավել հեռանկարայինը, պոլիմերային թաղանթի օգտագործմամբ «ջրացողաշիթային» հիդրոպոնիկական համակարգն է՝ որը պաշտպանված է ՀՀ գյուտի չորս արտոնագրերով:

Այսպիսով, առաջին անգամ, իր 70-ամյա պատմության ողջ ընթացքում, ինստիտուտում մշակվել է բույսերի անհող՝ հիդրոպոնիկ արտադրության մոր՝ ջրացողաշիթային համակարգ, իր չորս տարատեսակներով: Այն, փաստորեն, աշխարհում գոյություն ունեցող բույսերի անհող արտադրության 5-րդ եղանակն է, որը թույլ է տալիս շուրջ 5-6 անգամ նվազեցնել հիդրոպոնիկումի կառուցման ծախսերը, ապահովել օդա-ջրա-ջերմա-սննդային օպտիմալ ռեժիմ բույսերի մորմալ աճի ու բուռն զարգացման համար, նվազագույնի հասցնել էլեկտրաէներ-

գիայի, ջրի և սննդատարների ծախսը (միավոր մակերեսի և բերքի հաշվով) և այլն:

Բազմամյա գիտափորձերի արդյունքում մշակվել է մաս բուսական հումքի արտադրության մոր, օրգանական հիդրոպոնիկ համակարգ (ՀՀ գյուտի արտոնագիր, թիվ 3044 А, 2016թ.):

Ինստիտուտի աշխատակիցների կողմից, այդ ժամանա-

Ջրացողաշիթային (ա) և օրգանական (բ) հիդրոպոնիկական մոդուլների ընդհանուր տեսքը

մեր ներդրվել են արտադրության մեջ:

Ինստիտուտի կողմից, վերջին տասնամյակում ևս, արտադրության մեջ ներդրման համար ՀՀ ԳԱԱ նախագահությանը և ՀՀ կառավարությանը ներկայացվել են մի շարք առևտրայնացված ինովացիոն առաջարկներ՝ խաղողի արմատակալների, դեղատու և համեմունքային բույսերի, դեկորատիվ ծառաթփատեսակների տնկիների հիդրոպոնիկ եղանակով արտադրության, ինչպես նաև աղուտ հողատարածքների վրա հիդրոպոնիկ մոդուլային այգիների հիմնադրման կենսատեխնոլոգիաներ:

Ինստիտուտը միջազգային լայն կապերի մեջ է «Բույսերի անհող մշակույթի միջազգային միության» (Հոլանդիա), Ամերիկայի հիդրոպոնիկայի միության, «Այգեգործական գիտությունների միջազգային միության» (Բելգիա), Իսրայելի տեխնոլոգիական քոլեջի, Իրկուտսկի բուսաբանական այգու և այլ կազմակերպությունների հետ:

Ինստիտուտը զգալի ձեռքբերումներ ունի նաև դրամաշնորհների ստացման և այլ աղբյուրներից ֆինանսների հայթայթման ուղղությամբ:

Այսպես, 2000-2017 թթ. ընթացքում ինստիտուտը դրամաշնորհային և այլ աղբյուրներից ունեցել է շուրջ 1,2 մլն ԱՄՆ \$ լրացուցիչ ֆինանսավորում

(այդ թվում ՄԳՏԿ 2 դրամաշնորհներ՝ А-1671 (200000 ԱՄՆ \$) և А-2072 (250000 ԱՄՆ \$): Ընդ որում, 2010-2016 թթ. բյուջետային և արտաբյուջետային ֆինանսավորումը համապատասխանաբար կազմել է 48 և 52 %:

Լրացուցիչ աղբյուրներից ստացված ֆինանսները, հիմնականում, ուղղվել են ինստիտուտի երևանի, Էջմիածնի ու Դիլիջանի փորձակայանների

ենթակառուցվածքների վերանորոգմանն ու վերականգնմանը:

Այսօր ինստիտուտի առջև ծառացած կարևորագույն խնդիրներն են. կիրառական կարևոր նշանակություն ունեցող գիտական հետազոտությունների և կենսատեխնոլոգիաների առևտրայնացումը և ներդրումն արտադրության մեջ Էջմիածնի գիտաարդյունաբերական հիդրոպոնիկական բազայում թանկարժեք և հազվագյուտ դեղաբույսերի, ինչպես նաև դեկորատիվ ծառաթփատեսակների տնկիների ու խաղողի արմատակալների մեծա-

մասշտաբ արտադրության կազմակերպում, երիտասարդ կադրերի ինչպես բուսական, այնպես էլ ասպիրանտուրայի ճանապարհով պատրաստման կտրուկ ակտիվացում, մոր, ժամանակակից սարքերի և սարքավորումների ձեռքբերում, ինստիտուտի լաբորատոր շենքերի և շինությունների վերանորոգում, փորձարարական հիդրոպոնիկական կայանների վերազինում և արդիականացում:

Հիդրոպոնիկայի պրոբլեմների ինստիտուտը բույսերի անհող մշակույթի ասպարեզում միակ գիտական օջախն է նախկին Խորհրդային Միության ողջ տարածքում: Ընդ որում, օրինաչափ պետք է համարել այն համագործակցությունը, որ բույսերի անհող մշակույթը կամ հիդրոպոնիկան, որպես գիտական ուղղություն, Խորհրդային Միությունում ծնվել և զարգացել է հենց Հայաստանում: Հիդրոպոնիկական որպես կենսաբանական արդյունաբերության մոր բնագավառ, բուսական հումքի ստացման ժամանակակից և բարձր տեխնոլոգիական եղանակ, աշխարհում առավելապես զարգացնում է սակավահող, ինչպես նաև սովորական երկրագործության համար ոչ պիտանի հողատարածքներ ունեցող երկրներում, ինչպիսին է նաև Հայաստանը:

**Ստեփան ՄԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ**

Տեղահանությունները և աքսորը, որպես ցեղասպանության բաղկացուցիչ մասեր, ինչպես հայտնի է, պետք է ընդգրկեն նաև Կ. Պոլսի և Զմյուռնիայի հայ ազգաբնակչությանը: Եվ միայն Առաջին աշխարհամարտի ռազմաքաղաքական իրադարձությունների ընթացքը և երիտթուրքական կառավարողների կողմից դրանցով պայմանավորված նույնացումները խոչընդոտեցին, որ նշված հանրությունները գերծ մնան զանգվածային տեղահանումներից ու ոչնչացումից՝ ենթարկվելով դրան ուղղված մասնակի, բնակչության սահմանափակ քանակներ ենթադրող գործո-

րի կողմից: 1915 թ. մայիսի 27-ին երիտթուրքերը հրապարակեցին «Կասկածելի անձանց արտաքսման մասին ժամանակավոր օրենքը», որով օսմանյան բանակի հրամանատարներին ոչնչով չսահմանափակված լիազորություններ էին տրվում հայ ազգաբնակչությանն իր բնակավայրերից տեղահանելու գործում:

Վերադառնալու Կ. Պոլսի հայությանը: Մի քանի շաբաթվա ընթացքում այստեղ ձերբակալվեցին 2345 գործիչներ, որոնց ոչ մի մեղադրանք չներկայացվեց, և որոնց մեծ մասը հետագայում սպանվեց: Գերմանական մասնա-

չությանը, որ էնվերը մտադրվել է «փակել մեծ թվով հայկական դպրոցներ, արգելել հայերեն փոստային թղթակցությունը, ճնշում գործադրել հայկական թերթերի վրա»:

1915 թ. ապրիլին, երբ արդեն որոշված էր Կ. Պոլսի հայ մտավորականության ճակատագիրը, և որին տեղյակ չէր կարող չլինել գերմանական դեսպանությունը, վերջինս փորձեց հայերից քամել առավելագույնը՝ հօգուտ Գերմանիայի և նրա դաշնակից օսմանյան թուրքիայի: Դեսպանատան աշխատակից Մորթմանը դիմում է պատրիարք Զավենին՝ մի կոնդակով հորդո-

քը հայերից ամբողջովին դատարկելու գործողությունները: Ապրիլի 29-ին հայ բնակչությանը պարտադրեցին հանձնել զենքերը, ավելի շուտ նրանց դեմ ուղղված քարոզչական աղմուկը հիմնավորելու համար: Իշխանությունները քաղաքում հաջորդ հարվածն ուղղեցին պանդուխտ և արվարձաններում ապրող հայերի դեմ: Տարերային աքսորներից հետո այս մեկն արդեն կրում էր վարչականորեն կազմակերպված ձեռնարկի հատկանիշները, որ պատրիարքը թվագրում է 1915 թ. օգոստոսով. «Պոլսոյ գաւառացի ամուրիներուն տարագրումն ալ սկսած է երկու շաբա-

ԱՐԵՐՏ ԽԱՌԱՏՅԱՆ. ՀՀ ԳԱՄ ԹՊԹԱԿԻՅ ԱՆՈՒՄ

Կ. ՊՈԼՍԻ ՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ՏԵՂԱՀԱՆՈՒՄՆԵՐԸ (1915-1916 թթ.)

ղությունների: Այլ կերպ ասած, մասնակի տեղահանումները ընդհանրական տեղահանումների առաջին փուլն էին, որոնք իրենց հետագա ծավալները չստացան:

Մայրաքաղաքի հայության վերացման գործողությունները երիտթուրքերը սկսեցին, ինչպես ամենուրեք, նախօրոք մշակված սխեմայով. տղամարդկանց զորակոչ, ապա մտավորականության աքսոր՝ բանակում և աքսորի ճանապարհներին նրանց ոչնչացնելու պայմանով, այնուհետև բուն բնակչության ներքնախավերից սկսած մյուս բոլորի տեղահանությանն ուղղված միջոցառումներ:

Դարդանելի ձգձգված գործողության ավարտին իրենց հույժ կասկածելի հաջողությունները թևավորեցին երիտթուրքական կառավարողներին՝ բնաջնջման ծրագիրը գործնականի վերածելու ուղղությամբ: 1915 թ. ապրիլի 24-ը, ըստ էության, պոլսահայերի տեղահանության սկիզբն էր, որ նախապես տարածվեց մտավորականության վրա: Այստեղ նշված օրը և դրան հետևող շաբաթների ընթացքում պոլսահայ համայնքը փաստորեն զրկվեց իր մտավորականությունից՝ ձերբակալվեցին և աքսորվեցին հազարավոր մարդիկ: Արևմտյան Հայաստանում զանգվածային տեղահանումներն սկսվելուց առաջ և այդ ընթացքում Կ. Պոլսի պատրիարքարանը մեկուսացվել էր գավառներից: 1914 թ. հոկտեմբերին օսմանյան թուրքիայի՝ պատերազմի մեջ մտնելուց հետո և 1915-ի սկզբներին արգելվեցին պատրիարքարանի գրագրությունները վիճակների ու թեմերի հետ, իսկ տեղահանությունների վերաբերյալ պատրիարքարանի ստացած լուրերը հերքվում էին իշխանություննե-

րից: Գետների հետ համագործակցող Կ. Պոլսի ոստիկանական վարչությունը իր նախապես կազմած ցուցակներն էր ուղարկել թաղային ոստիկանատներ. «Դրկուած ծրարն էր, որ բացուած էր ու նախապես ճշդուած այդ ցանկէն քիչերը միայն կրցան ճողոպրիլ: Այդ քիչերէն մէկն ալ ես էի՝ Շաւարշ Միսաքեանին, փրոֆ. Ա. Խաչատուրեանին, Յովհաննէ Զեօկիւրեանին, Գեորգ Մետրոպիւն եւ քանի մը ուրիշներու հետ մէկտեղ», - գրում է Զ. Սիրունին:

Միաժամանակ, օսմանյան իշխանություններն հարվածն ուղղեցին մայրաքաղաքի հայկական մշակութային հաստատություններին, որն իր ենթատեքստում ուներ առհասարակ Կ. Պոլսից հայաթափելու պատրաստի ծրագիրը: Թուրքերի վայրագ գործողություններին համակրանքով հետևող Գերմանիայի դեսպան Վանգենհայնը ըստ էության կրկնում էր երիտթուրքերի պատճառաբանությունները մայրաքաղաքի հայերի վերաբերյալ: 1915 թ. ապրիլի 30-ին ռայխսկանցլեր Բ. Հոլվեգին հղած իր զեկուցագրում նա գրում էր. «Այստեղի հայերի մեջ կան մի շարք քաղաքականապես ոչ լրիվ անվտանգ անձինք: Նրանց, բնականաբար, պետք է փնտրել ակունքներում և խմբագրություններում գործող անդամների մեջ: Չի կարելի չխոստովանել այն անհամագստությունը, որ պատերազմի անհաջող շրջադարձի դեպքում այս տարերն առիթը կօգտագործեն՝ խռովություն սարկելու: Պահը հարմար էր՝ այս բոլոր կասկածելի անձնավորություններին մայրաքաղաքից հեռացնելու համար»:

Մոտ մեկ ամիս անց, մայիսի 24-ին նույն Վանգենհայնը հեռագրում էր իր երկրի արտաքին գործերի գերատես-

րելու կովկասյան ճակատի հայ զինվորներին, որ նրանք չկռվեն թուրքերի դեմ: Պատրիարքը հրաժարվում է, հայտնելով, որ Ռուսաստանի հայերը դուրս են իր հոգևոր իրավասություններից, և որ ինքը ընդամենը էջմիածնի կաթողիկոսի փոխանորդն է Կ. Պոլսում: Նույն առաջարկն, ի դեպ, արվել էր Գր. Զոհրապին՝ նրա ձերբակալությունից քիչ առաջ:

Օսմանյան թուրքիայի՝ պատերազմի մեջ մտնելուց ի վեր և հայ բնակչության հալածանքները սաստկանալուն զուգընթաց, պատրիարքարանն անում էր հնարավորը՝ իրադրությունը ինչ-որ չափով մեղմելու համար: Հաճախակի դարձան, հայության կացության թելադրանքով, հառը ժողովի նիստերը: Գավառներից բոթաբեր տեղեկագրեր ստացող պատրիարքը և ազգային վարչությունը իրենց ժողովներին խորհրդակցության էին հրավիրում համարում և հեղինակություն վայելող անձանց՝ Գր. Զոհրապին, Ա. Գասպարյանին, Ա. Անտոնյանին, Հ. Պոյաճյանին, Ռ. Զարդարյանին, Մ. Նաթանյանին և այլոց: 1914 թ. հոկտեմբերի 25-ին պատրիարքն այցելեց ներքին և արդարության գործերի նախարարներին՝ հայտնելով «հայ ազգին անձնուիրությունը հանդէպ օսմանեան հայրենիքին»:

Պատրիարքարանի այս և հետագա բոլոր փորձերը՝ ողորելու անհանդուրժող և միաժամանակ չքմեղացող իշխանություններին, ոչ մի ազդեցություն չունեցան: Պատասխանը եղավ նոր գորակոչը, 1915 թ. սկզբներից՝ հայ զինվորների զինաթափումը և աշխատանքային գումարտակներում առանձնացնելը՝ նրանց ոչնչացնելու նպատակով: Մտավորականությանը ձերբակալելուց հետո Կ. Պոլսում ձեռնարկվեցին քաղա-

թէ ի վեր. ցարդ 4-5 հազար մարդ տարագրուեցան յանկարծական կերպով, իրենց գործերը երեսի վրայ ձգելով: Ասոնց մէջ ընտանիքի տէր ալ կայ: Այաշ եւ Զանդըրի աքսորուածներուն ընտանիքներուն ալ ազդարարուեցաւ Պոլիսէն մեկնիլ, բայց յետոյ առաջքը առինք: Ասիկա սկզբնաւորութիւնն է Պոլսոյ հայութեան տարագրութեան...»:

Մեկ այլ վկայության համաձայն, պանդուխտ և ամուրի հայերի կալանավորման փաստի ենթ հանդիպում հուլիսի սկզբներին. «Յուլիսի (1915) սկիզբները «սէրսերի» (դատարկապարտ) անուան տակ բոլոր պանդուխտ և ընտանիք չունեցող հայ տղամարդիկը, առանց տարիքի խտրութեան, սկսան հաւաքել», - գրում է Ե. Գասպարյան: Այս հեղինակը հուլիսի ձերբակալությունները համարում է «առաջին ձերբակալություններ»: Պետք է մակաբերել, ուրեմն, որ Կ. Պոլսում պանդուխտ հայերի առաջին տարագրությունը սկսվել է 1915 թ. հուլիսից և շարունակվել օգոստոսին:

Գավառացի հայերի արտաքսումները շարունակվեցին նաև հետագա ամիսներին: Ականատես պրոֆ. Հակոբյանը 1915 թ. հոկտեմբերի 15-ին գրում էր. «Պոլիս մարդ չկայ. փողոցները հայ չէք տեսնել: Սղութիւն և չգոյութիւն ահաւոր են: Գաւառացիներուն մեծ մասը Պոլսէն վտարուեցաւ»:

Պանդուխտ հայերի հետ հաշիվները դեռևս լիովին չմաքրած՝ երիտթուրքական իշխանությունները ձեռնարկեցին բուն պոլսահայերի տարագրության գործը: Հայկական կոմիտեի նախագահ Յո. Լեփսիուսը 1915 թ. նոյեմբերի 29-ին գրում էր ռայխսկանցլեր Բ. Հոլվեգին, որ Սոֆիայի Հայկական կոմիտեն իրեն հաղորդագրություն է ու-

Կ. ՊՈԼՍԻ ՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ՏԵՂԱՀԱՆՈՒՄՆԵՐԸ (1915-1916 թթ.)

➤ Պարկել, ըստ որի, «Հակառակ թուրքական կառավարության Կ. Պոլսի բարձրագույն իշխանությունների ներկայացուցիչների նախկին խոստումներին՝ սկսվել է նաև Կ. Պոլսի հայերի արտաքսումը: Մինչև հիմա արդեն արտաքսվել է 10.000 հոգի, որոնք մեծ մասամբ մորթվել են Իզմիրի լեռներում: Մնացած 70.000-ի արտաքսման ցուցակը պատրաստ է»:

Կարելի է մակաբերել, որ խոսքն այստեղ հիմնականում վերաբերում է պանդուխտներին, որոնց արտաքսումները, ինչպես տեսանք, սկսվել էին դեռևս օգոստոսին և մասամբ՝ պոլսահայերի, որոնց ամբողջական տեղահանությանն էին պատրաստվում իշխանությունները: Ավելացնենք, որ դեկտեմբերի 4-ին նույն տեղեկատվությունը բեռլինից Կ. Պոլսում գերմանական դեսպանությանն է հղել արտաքին գործերի փոխնախարար Ա. Ցիմերմանը՝ խնդրելով վճարակապորտներ բողոքել, եթե իր ստացած հաղորդումը ճիշտ է:

Դրանից երեք օր անց, դեկտեմբերի 7-ին, դեսպան Մետերնիխը հայտնում է ռախսակազմեր Բ. Յոլվեգին, որ ոստիկանապետի տեղեկության վրա հենվող մի արժանահավատ կողմի համաձայն, «վերջերս Կ. Պոլսից ևս Անատոլիա է քշվել մոտավորապես 4000 հայ, և որ Կ. Պոլսից աստիճանաբար մաքրվելու է դեռևս այնտեղ ապրող 80.000 հայերից, այն բանից հետո, երբ ամռանը Կ. Պոլսից տարագրվել է մոտավորապես 30.000 հայ և 30.000-ն էլ փախել է»:

Երկու հաղորդագրություններում էլ՝ և՛ Լեփսիուսի, և՛ Մետերնիխի, Կ. Պոլսի հայ բնակչության թվաքանակը մեծապես նվազեցված է: Ակնհայտ է, որ դրանցում շրջանառվող թիվը՝ 80.000-ը, իր հիմքում ունի երիտթուրքերի պաշտոնական վիճակագրական տվյալը: Համաձայնության պետությունների կողմից հայերին բնաջնջելու հայտնի հայտարարությունը հերքելու իր փորձերում թուրքական Հավաս գործակալությունը պոլսահայության թիվը իջեցնում էր 77.835-ի: Այսուհանդերձ, մի կողմ թողնելով Կ. Պոլսի հայերի թվաքանակի խնդիրը, որ կարոտ է ճշտումների, նկատենք, որ Մետերնիխի դիտողությունը ճիշտ էր այն իմաստով, որ երիտթուրքերը շարունակելու են մայրաքաղաքից հայերի արտաքսման գործը: Կ. Պոլսից տեղահանումները շարունակվեցին նաև 1916 թ. առաջին կեսին: 1916 թ. մայիսի 12-ին պատրիարք Ջավենը գրում էր գերմանական դեսպանին, որ «Կ. Պոլսից և Ջյուռնիայից անեն շաբաթ այլևայլ առիթներով աքսորվում են հարյուրավոր տղամարդիկ», և որ նրանց ունեցվածքը բռնագրավվում է և վաճառվում:

Սա մեր ունեցած վերջին տեղեկությունն է Կ. Պոլսում և Ջյուռնիայում իրականացված տեղահանումների վերաբերյալ: Թեև, ասենք, որ նույն Ջավեն պատրիարքը իր հուշերում գրում է, թե երիտթուրքական կառավարությունը 1915 թ. դեկտեմբերին հայերի հավաքները դադարեցնելու առթիվ գերմանական ու բուլղարական դեսպանների համառ դիմումներից հետո որոշված է հանգիստ թողնել մայրաքաղաքի ժողովրդին և չտեղահանված բնակավայրերի (Ջյուռնիա, Քյոթահիա և այլն) հայերին, և որ «դեպքերը եկան հաստատելու այս բանը»:

Ճիշտ չէր լինի, սակայն, պատրիարքին մտքերի հակասականություն վերագրել: Իր հուշերում երիտթուրքերի՝ հայերի տեղահանումները դադարեցնելու մասին նա արտահայտվում է որոշակի վերապահումով («ըստեցալ թե որոշուած է»), ոչ այնպես հաստատ, ինչը տեսնում ենք գերմանական դեսպանին նրա հղած՝ վերոհիշյալ գրության մեջ: Անտարակույս, պետք է արձանագրել, որ 1916 թ. մայիսին կամ դրանից ոչ շատ առաջ, Կ. Պոլսում և Ջյուռնիայում շարունակվել են հայերի տեղահանումները՝ դարձյալ մասնակի և ոչ ընդհանրական ծավալներով: Այս ամենը, կարծեք, համարադրման է բերում Յո. Լեփսիուսը, ով նշում է, որ Կ. Պոլսում դեսպանների դիմումներից հետո թուրքական կառավարողները «հրաժարուեցին ընդհանուր տարագրութեան միջոցները տարածել նաև Պոլսի եւ Իզմիրի հայ ազգաբնակչութիւնների վրայ: Սակայն լռելայն շարունակեցին Կ. Պոլսի հայերի տարագրութիւնը: Ընդամենը տարագրուեց 10 հազար հոգի եւ ոչ մի տեղեկութիւն չկայ նրանց նոր բնակավայրերի մասին»:

Առանց այլ, արխիվային կամ վավերագրական տվյալների, կարծում ենք, դժվար կլինեք վերականգնել Կ. Պոլսից տեղահանված հայերի գոնե մոտավորապես թիվը: Յո. Լեփսիուսը, ինչպես տեսանք, 10. 000 տեղահանվածներ է հաշվում 1915 թ. նոյեմբերի վերջերին, նույնքան, որքան Սոֆիայի հայկական կոմիտեն և Գերմանիայի արտաքին գործերի գերատեսչությունից՝ Ցիմերմանը: Բայց դեսպան Մետերնիխը, իր հերթին, ինչպես տեսանք, «արժանահավատ կողմից» տեղեկացել էր, որ 1915 թ. ամռանն արդեն Կ. Պոլսից տարագրվել էր մոտավորապես 30.000 հայ, որոնց նա միացնում է «վերջերս (գրում է 1915 թ. դեկտեմբերի 5-ին-Ա. Խ.) Կ. Պոլսից Անատոլիա քշված մոտավորապես 4000 հայի»:

Եթե սրանց ավելացնենք պատրիարք Ջավենի՝ գերմանական դեսպանին 1916 թ. մայիսի 12-ին հղած տեղեկագիրը՝ ամեն շաբաթ Կ. Պոլսից և Ջյուռնիայից հարյուրավոր տղամարդկանց աքսորելու մասին, ապա պարզ կդառնա, որ Կ. Պոլսից աքսորվածների թիվը հաստատապես շատ ավելին է, քան 10.000-ը:

Կոստանդնուպոլսից աքսորյալների հետ, ինչպես և ամենուրեք, թուրքերը վարվեցին սովորական դարձած կարգով. տեղահանված խմբերը կամ լրիվ, կամ էլ գրեթե լրիվ ոչնչացվում էին ճանապարհներին, այնպես որ նրանցից քչերն էին աքսորատեղի հասնում: **Երիտթուրքական կուսակցության շրջանային գործիչների դատավարության միասերից մեկում դեղագործ Գրիգորը վկայում էր, որ Ստամբուլից Չանքըր տարագրված 180 հայերից միայն 30-ն են ողջ մնացել:**

Անցնենք Կ. Պոլսի հայ ազգաբնակչության թվաքանակին, որ աղերսվում է երիտթուրքական կառավարության ցեղասպան ծրագրին: Այդ թվաքանակն ըստ հնարավորին նվազ ցույց տալու և հետագայում պատասխանատվությունից խուսափելու նպատակն էր հետապնդում այն, որ թուրքական Հավաս գործակալությունը ավելի, քան 200.000-անոց պոլսահայերի թիվը իջեցնում էր մինչև 77.836 մարդու, որոնցից, իբր, ձերբակալվել են ընդամենը 230 հոգի՝ իբրև հեղափոխական շարժման մասնակիցներ: Բոլոր դեպքերում, Կ. Պոլսի հայ ազգաբնակչությունը, անկախ իր թվաքանակի վերաբերյալ տարակարծություններից, ենթարկվեց ոչ թե ընդհանրական, այլ մասնակի տեղահանումների: Ինչն էր զսպում, կամ ավելի շուտ՝ ստիպում երիտթուրքերին՝ հետաձգել այլևս գործի դրված ոչնչացման ծրագրի վերջնական արարը: Ջավեն պատրիարքը կարծում էր, որ Եվրոպայի և առհասարակ Համաձայնության երկրների մամուլում երիտթուրքական դաժնիքների գործողությունների դատապարտումը վերջիններիս մղեց 1916 թ. սկզբներից անցել որոշ զիջողությունների, այսինքն:

«Ա. մայրաքաղաքին ժողովուրդը իր տեղը հանգիստ թողուլ

Բ. Չտեղահանուած վայրերու (ինչպես Իզմիրի, Քեօթահիայի եւ այլն) հայերը այլևս իրենց տեղերը ձգել:

Դեպքերը եկան հաստատելու այս բանը, որ հակառակ շատ մասնակի յաջողութիւն ըլլալուն՝ դարձեալ բան մը չէր»:

Այնուհետև պատրիարքը ևս մեկ հավելում է անում. կառավարությունն այդ որոշումն ընդունել է իր դաշնակիցների ճնշման տակ:

Ա. Բարբին (Բարբյուս) կարծում է, որ Կ. Պոլսի և Ջյուռնիայի հայերը կարծես թե խուսափեցին այդ կոտորածից և մասնավորապես պոլսահայերը՝ իրենց բազմամարդության և այդ քաղաքում չեզոք երկրների ներկայացուցչության շնորհիվ:

Ջավեն պատրիարքը, Յո. Լեփսիուսը և Ա. Բարբին երիտթուրքերի՝ կոտորածներից ձեռնթափ լինելու պատճառը, ինչպես տեսանք, համարում են եվրոպական երկրների միջամտության կամ ճնշումների գործոնը: Այս ամենը, անշուշտ, կար, բայց մեկ վերապահում կարելի է անել՝ ընդամենը զսպող և հետաձգելու մղող նշանակությամբ: Հակառակ կայգերական գործերի հավատարմատար ֆոն Նոյրաթին, դեսպան Մետերնիխին և այլոց էնվերի, Խալիլի և Ջեմալի տված խոստումներին (1915 թ. նոյեմբերին և դեկտեմբերին), Կ. Պոլսի հայերի ձերբակալություններն ու աքսորը շարունակվում էին, ինչպես տեսանք, նաև 1916 թ. մայիսին: Այս առթիվ պետք է ասել, որ խնդիրը իրատեսական և համոզիչ բացատրություն է գտել Ջ. Կիրակոսյանի դիտարկումներում: Նկատի ունենալով 1915 թ. ապրիլ-մայիսի իրադրությունը, նա գրում է. «Անշուշտ, կտեղահանվեր Կ. Պոլսի ամբողջ հայ բնակչությունը, եթե երիտթուրք կառավարողները դրա համար ունենային տեխնիկական հնարավորություններ: Կայսրության մայրաքաղաքը ծանր կացության մեջ էր, Անտանտայի զինված ուժերը լրջորեն սպառնում էին նրան»: Ջ. Կիրակոսյանը հարում է, որ իթթիհադի կենտրոնում բուռն վիճաբանություններից հետո որոշվեց առաջին աքսորել հայ անվանի մարդկանց, իսկ մնացածներին աքսորել ավելի պատեհ ժամանակ:

Հիրավի, այս հանգամանքներն էլ՝ և՛ երիտթուրքերի ներքին տարածայնությունները, և՛ արտաքին ճնշումները դարձան ընդհանուր տեղահանության հետաձգման երկու կարևոր պատճառները: Ընդամենը հետաձգման և ոչ թե մայրաքաղաքի հայությանը ամբողջովին տեղահանելու մտադրությունից հրաժարվելուն, յուրատեսակ մի համառության, որ դրսևորվեց մասնակի տեղահանումների գործելակերպով:

ՀՀ ԳԱԱ Գ. Ս. Դավթյանի անվան հիդրոպոնիկայի պրոբլեմների ինստիտուտի տնօրենի պաշտոնում վերընտրվեց Խաչատուր Մայրապետյանը

Խաչատուր Մայրապետյանը ծնվել է 1969 թ. Կամո քաղաքում: Ավարտել է Երևանի բժշկական ինստիտուտը, ՀՀ Կոտայքի շրջանային կենտրոնական հիվանդանոցի ինտերնատուրան, Ի. Ս. Սեչենովի անվան Մոսկվայի բժշկական ակադեմիայի ոչ ավանդական բժշկության ամբիոնի օրդինատուրան:

Խաչատուր Մայրապետյանը ՀՀ ԳԱԱ Գ. Ս. Դավթյանի անվան հիդրոպոնիկայի պրոբլեմների ինստիտուտի տնօրենի պաշտոնը ստանձնել է 2006 թ.-ին:

Խաչատուր Մայրապետյանի գիտական նախասիրություններն ընդգրկում են դեղատու և եթերայուղատու բույսերի անհող մշակույթի ֆիզիոլոգիան, առաջին հերթին՝ դեղաբույսերի և հիդրոպոնիկ արտադրության կենսատեխնոլոգիաների մշակում, ջերմատաքային հիդրոպոնիկա:

Խաչատուր Մայրապետյանն իրականացրել է արժեքավոր դեղաբույսերի և համեմունքային մշակաբույսերի լայնամասշտաբ արտադրական փորձարկումներ, Ա-

րարատյան դաշտի պայմաններում բույսերի հիդրոպոնիկ մեծաքանակ արտադրության տնտեսական արդյունավետության գնահատում, դեկորատիվ ծառափառեսակների և խաղողի հիդրոպոնիկ եղանակով տնկիների աճեցման գիտական հիմունքների բացահայտում, հիդրոպոնիկ և հողային բույսերում ծանր մետաղների և արհեստական ռադիոնուկլիդների կուտակման բնույթի բացահայտում և գնահատում հող-ջուր բույս ու լցանյութ-սննդալուծույթ-բույս համակարգերում:

Խաչատուր Մայրապետյանը ստացել է 4 գյուտի արտոնագիր: Նա 35 գիտական աշխատանքների հեղինակ է:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն

Հանրապետության գիտական հան-
րությունը նշում է ՀՀ գիտությունների ազ-
գային ակադեմիայի ակադեմիկոս-քար-
տուղար, ֆիզիկամաթեմատիկական գի-
տությունների դոկտոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից
անդամ Հրանտ Հենրիկի Մաթևոսյանի 70-
ամյա հոբելյանը:

Հ. Մաթևոսյանը այն գիտնականնե-
րից է, ով իր ողջ աշխատանքային գոր-
ծունեությունը իրականացրել է ՀՀ
գիտությունների ազգային ակադեմիայի
համակարգում՝ անցնելով գիտական աշ-
խատողի գրեթե բոլոր աստիճաններով:

Հ. Մաթևոսյանը ծնվել է 1947 թ. հու-
լիսի 10-ին Երևանում, ծառայողի ընտա-
նիցում: 1970թ., ավարտելով Երևանի պե-
տական համալսարանի ֆիզիկայի ֆա-
կուլտետը ֆիզիկոս մասնագիտությամբ,

ու տրամաֆորմացիան պլազմայում,
պլազմային ալիքների գրգռումը ինտե-
սիվ լազերային իմպուլսներով կամ լից-
քավորված մասնիկների փնջերով, պլազ-
մայի խիստ կորելացված վիճակները, լա-
զեր-պլազմա ոչ գծային փոխազդեցու-
թյունը:

Այդ ուղղություններով Հ. Մաթևոսյանի
կողմից ստացած տեսական լուծումների
հիման վրա բացատրվել են փորձարա-
րական հետազոտություններում դիտ-
ված մի շարք երևույթներ, մասնավորա-
պես՝ իոնային դիկլաստերների ցրման
երևույթը միջավայրերի բարակ թաղանթ-
ների վրա, որը թույլ է տալիս չափելու մի-
ջավայրով անցնող լիցքավորված մաս-
նիկների հետքային դաշտերը: Հ.
Մաթևոսյանն առաջարկել է իոնային փնջի

նադրամ (ANSEF, 2 մախագիծ), Հայաս-
տանի աներիկյան համալսարանի, մաս-
նակցել է այժմ մասնակցում է ՀՀ ԳԿԵ գի-
տության պետական կոմիտեի մրցույթով
շահած թեմատիկ մախագծերին:

Հ. Մաթևոսյանը եղել է չորս թեկնա-
ծուական ատենախոսության ղեկավար և
մեկ դոկտորական ատենախոսության
գիտական խորհրդատու: 2011թ.-ից ԵՊՀ-
ում գործող ՀՀ ԲՈՂ-ի 049 մասնագիտա-
կան խորհրդի անդամ է:

Լայնածավալ է հոբելյարի գիտակազ-
մակերպական և հասարակական գործու-
նեությունը: Ուսանողական տարիներին
Հ. Մաթևոսյանը ընտրվել է ԵՊՀ ֆիզիկա-
յի ֆակուլտետի կոմերիտական կազմա-
կերպության քարտուղար, ՌՖՏԻ-ում աշ-
խատած տարիներին ընտրվել է երիտա-
սարդ գիտնականների հանրապետական
խորհրդի անդամ, ինստիտուտի երիտա-
սարդ գիտնականների խորհրդի նախա-
գահ: 1992-1993թթ. ղեկավարել է հայ-
բրիտանական «Արատեխ» համատեղ
ծեռնարկությունը, որը զբաղվում էր գի-
տական հետազոտությունների առևտրա-
յնացման հարցերով: 1991թ.-ից
«Erebouni-Biocide» հայ-բրիտանական
համատեղ ծեռնարկության հիմնադիր-
տնօրեն է: Նշանակվել է Միջազգային ֆի-
նանսական հիմնադրամի հայկական
մասնաճյուղի փոխտնօրեն՝ 1997-1999
թթ.: 2011-2013թթ. եղել է ճշգրիտ և բնա-
կան գիտությունների բնագավառում ՀՀ
պետական մրցանակների հանձնախմբի
անդամ:

Հղելով մեր հոբելյանական շնորհա-
վորանքները բազմավաստակ գիտնա-
կան ու գիտության հմուտ կազմակերպիչ
Հ. Մաթևոսյանին, սրտանց ցանկանում
ենք նրան հետագա բեղմնավոր գիտա-
կան աշխատանք՝ ի փառս Հայաստանի
գիտության:

**ՀՀ գիտությունների ազգային
ակադեմիայի նախագահություն
ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկայի և աստղաֆիզի-
կայի բաժանմունք**

ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆԸ 70 ՏԱՐԵԿԱՆ Է

նշանակվել է աշխատանքի ՀԽՍՀ ԳԱ ռա-
դիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինստի-
տուտում (ՌՖՏԻ)՝ սկզբից որպես կրտսեր
գիտաշխատող, ապա ավագ գիտաշխա-
տող, ՌՖՏԻ գիտական քարտուղար (1981-
1987), գիտական գծով փոխտնօրեն
(1987-2007), տեսական ֆիզիկայի բաժնի
վարիչ (2016թ.-ից): 2007թ. Հ. Մաթևոսյա-
նը աշխատանքի է անցել ՀՀ ԳԱԱ նախա-
գահությունում՝ որպես «Գիտության զար-
գացման հիմնադրամի» տնօրեն, իսկ
2011-ին ընտրվել է ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս-
քարտուղար:

Տասնյակ տարիների ընթացքում Հ.
Մաթևոսյանը կարողացել է ակտիվորեն
զուգակցել գիտական, գիտակազմակեր-
պական, գիտամանկավարժական և հա-
սարակական գործունեությունը:

Հ. Մաթևոսյանը հեղինակ է ավելի
քան 100 գիտական աշխատանքների, ո-
րոնք տպագրվել են հանրապետական և
արտասահմանյան գիտական ամսագրե-
րում և զեկուցվել հեղինակավոր միջազ-

գային գիտաժողովներում: Նրա գիտա-
կան աշխատանքները նվիրված են լից-
քավորված մասնիկների, մասնիկների
փնջերի և պլազմայի ու պլազմանման մի-
ջավայրերի փոխազդեցության հետա-
զոտմանը՝ արտաքին հզոր դաշտերի առ-
կայությամբ: 1977թ. Հ. Մաթևոսյանը
պաշտպանել է թեկնածուական, իսկ
1997թ.՝ դոկտորական ատենախոսությու-
նը, իսկ 2010 թ. ընտրվել է ՀՀ ԳԱԱ թղթա-
կից անդամ:

Հ. Մաթևոսյանը առաջիններից մեկն էր
Հայաստանում, ով հետևողական և ար-
մատական ձևով զբաղվեց ֆիզիկայի
կարևորագույն ճյուղերից մեկի՝ պլազմա-
յի ֆիզիկայի տեսությամբ: Նրա գիտա-
կան հետազոտությունների շրջանակը
ներառում է իոնային և իոնակաաստերա-
յին փնջերի արգելակումը մագնիսակ-
տիվ պլազմայում, իներցիոն (իոնային)
ջերմամիջուկային սինթեզը, ոչ գծային
երևույթներ պլազմայում, ինտենսիվ է-
լեկտրամագնիսական ալիքների ցրումն

մագնիսակտիվ պլազմայում անոմալ
շփման երևույթի ստուգման եղանակ, ո-
րը, մասնավորապես, կիրառելի է իոնա-
յին իներցիոն ջերմամիջուկային սինթե-
զի և իոնային փնջերի էլեկտրոնային
«սառեցման» բնագավառներում: Նա ա-
ռաջարկել է նաև պարամետրիկ անկա-
յուն պլազմայում արագացնող և ֆոկու-
սացնող ինտենսիվ էլեկտրամագնիսա-
կան հետքային դաշտերի գրգռման նոր
մեթոդ:

Հ. Մաթևոսյանի կողմից ստեղծված ու
ղեկավարած գիտական խումբը մեծ հա-
ջողությամբ համատեղ գիտական հետա-
զոտություններ է իրականացրել Ռուսաս-
տանի, Ֆրանսիայի, Գերմանիայի, Ճապո-
նիայի, Կանադայի մի շարք այլ գիտական
կենտրոնների հետ: Հ. Մաթևոսյանը ակ-
տիվորեն ներգրավվել է միջազգային
դրամաշնորհային ծրագրերին, մասնա-
վորապես՝ Միջազգային գիտատեխնիկա-
կան կենտրոնի (ISTC, 3 մախագիծ), Հայ-
կական գիտակրթական ազգային հիմ-

Ջոն ԲՈՋԱՋՅԱՆ. Ծնվել է 1927 թ. ապրիլի 8-ին: 17 տարեկանում կամավոր մեկնել է պատերազմ և ռազ- մածովային ուժերի կազմում ծառայել մինչև 1947 թ.: 1952 թ. ավարտել է Կալիֆոռնիայի համալսարանը: Մագիստրոսի աստիճան է ստացել տեխնոլոգիական ինստիտուտում: Ղեկավարել է «Հյուլեթ» ֆիրմայի տիեզերական սարքավորումներ նախագծող և ար- տադրող բաժինը և լաբորատորիաները: Զբաղվել է տիեզերական ծրագրերի ստեղծմամբ: «Ջենիֆի» տիեզերական ծրագրի գլխավոր (ճյուղային) կոնստ- րուկտորներից և «Ապոլլոն» ծրագրի տիեզերական սարքի հեղինակներից մեկը:

ԼՈՒՄԵՆՅԻՆ ՏԻԵԶԵՐԱՆԱՎԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԿՈՆՍՏՐՈՒԿՏՈՐԸ

1960-ական թվականների սկզբին ա-
մերիկյան տիեզերագնացությունը
հանդգնեց իրականացնել մարդկության
փառասիրական ձգտումները՝ մարդու
«ղետանտ» Լուսնի վրա:

Այդ նպատակի իրականացման հա-
մար 1961-1969 թթ. ընթացքում մշակվե-
ցին երեք մեծ նախագծեր՝ «Ջենիֆի»,
«Սերվեյոր» և «Ապոլլոն»:

«Ջենիֆի» նախագծի համաձայն՝ թռիչ-
քում գտնվող երկու աստղանավորդ
պետք է ապահովեին մեկ ուրիշ տիեզե-
րանավի հանդիպումը, դուրս գալիս բաց
տիեզերք, իրականացնեին միակցում, ա-
պա անջատվեին (ապամիակցվել), անց-
նելով ավտոմոն թռիչքի ռեժիմի և վերա-
դառնալիս Երկիր:

1966 թ. մարտի 16-ին «Ջենիֆի-8»
տիեզերանավը, որում գտնվում էին աստ-
ղանավորդներ Արմսթրոնգը և Ալթորը, մո-
տեցավ անօդաչու «Ալենա» տիեզերա-
նավին, բայց անսպասելիորեն «Ջենի-
ֆին» սկսեց պատվել հորիզոնական ա-
ռանցքի շուրջը, որի պատճառով միացու-
մը դարձավ անհնարին: Երկրային կառա-
վարման կայանների ազդանշանով աստ-
ղանավորդները կատարեցին հարկադիր

վայրէջք: Ապա, նույն տարվա հունիսի 31-
ին աստղանավորդներ Սերմանը և Ստա-
ֆորդը «Ջենիֆի-9» տիեզերանավով մո-
րից փորձեցին միակցվել «Ալենա» տիե-
զերանավի հետ: 2 ժամ 5 րոպե Սերման
անցկացրեց բաց տիեզերքում, մի քանի
անգամ փորձեց բարձրանալ «Ալենայի»
վրա, բայց երբ մոտենում էր տիեզերա-
նավին, իր խոսքերով, այդ սարքը
«սկսում էր թռչկոտել և թափահարվել,
ինչպես վայրի մուսթանգ»:

Հանգամանո-
րեն ուսումնասիրելով անհաջողություն-
ների պատճառները՝ կոնստրուկտորները
որոշեցին, որ դա տիեզերքում երկու
մարմինների ֆոնային էֆեկտն է: Համա-
պատասխան լրամշակումից հետո 1966
թ. հուլիսին արձակվեց «Ջենիֆի-10»-ը:
Հուլիսի 17-ին աստղանավորդներին հա-
ջողվեց միակցումը: Կոլիմը դուրս եկավ
բաց տիեզերք (Յանգը մնաց «Ջենիֆի»
վրա), բարձրացավ «Ալենայի» վրա և վե-
րադարձավ «Ջենիֆի»: Տիեզերագնա-
ցության պատմության մեջ դա երկու
տիեզերանավերի միակցման և դրանց
համատեղ թռիչքի առաջին հաջողված
փորձն էր: Ընդ որում, համատեղ թռիչ-
քում երկու տիեզերանավերը մի քանի

անգամ փոխել են թռիչքի ուղեծրային
պարամետրերը, ապա անջատվել են և
անցել գործողությունների ավտոմոն ռե-
ժիմի:

Ի տարբերություն «Ջենիֆի», «Սեր-
վեյոր» նախագիծը նախատեսում էր եզ-
րափակիչ փուլում ավտոմատի իջեցում
Լուսնի վրա: Այս նախագծի տեխնիկա-
կան դժվարությունն այնպիսի սարքի
ստեղծումն էր, որը, ղեկավարվելով ռա-
դիոմիջոցներով, կարողանար իրակա-
նացնել «փափուկ» վայրէջքը Լուսնի վրա՝
իր վրա ունենալով խիստ զգայուն սար-

1964 թ. վերջին «Սերվեյորի» ամբող-
ջական մանրակերտը պատրաստ էր, և
սկսվեցին դրա՝ Կալիֆոռնիայում ան-
հարթ գրունտով հրաձգարանում վայրէջք
կատարելու փորձարկումները:

Փորձարկումներից հետո տիեզերա-
նավը արձակվեց, և 1966 թ. մայիսի 30-
ին «Սերվեյորը» բարեհաջող վայրէջք կա-
տարեց Փոթորիկների ծովում: Այդ ծրագ-
րի իրագործմանը մասնակցում էին 7000
գիտնականներ և կոնստրուկտորներ:
«Փառքի ցուցակում», հրատարակված
«Ավիեյշն ուիլ էնդ սիեյս թեքնոլոգի»
հանդեսի 1966 թ. թիվ 25-ում, առաջաբա-
նի փոխարեն «Սերվեյորի» ողջ նախագ-
ծի առավել ակնառու 24 ստեղծողների
շարքում կար և Բոգաջյանի ազգանունը
(8-րդը ցուցակի սկզբից), և սաված էր, որ
նա ամենակարևոր դեմքն է: Նա տիեզե-
րանավի ողջ մեխանիկական և ջերմամե-
կուսիչ կոնստրուկցիաների ստեղծողն
էր, ինչպես նաև՝ վայրէջքի դիմամիկայի
պատասխանատուն և սարքի հեմահար-
թակի հեղինակը:

1960-ական թվականների տիեզե-
րագնացության պրակտիկան հաստա-
տեց «Ջենիֆի» և «Սերվեյոր» ծրագրերի
հսկայական նշանակությունը՝ Լուսնի
վրա իջնող մարդկային «ղետանտ»
պատրաստելու ուղղությամբ: 1970 թ.
հուլիսին աստղանավորդ Նիլ Արմսթրոն-
գը առաջին անգամ ոտք դրեց Լուսնի մա-
կերևույթի վրա: Դրանով իրականացավ
մարդկության երազանքը՝ լինել Արեգակ-
նային համակարգի այլ մոլորակների
վրա: «Մի փոքրիկ քայլ ինձ համար և մեծ
թռիչք մարդկության համար», - այդ առի-
թով ասել է Արմսթրոնգը:

Ջոն Մայքլ Բոգաջյանը (այսպես էր
նրա լրիվ ազգանունը) 1970-1985 թթ.
ԱՄՆ-ի տիեզերանավերի և հրթիռակիրնե-
րի ամենահայտնի կոնստրուկտորն էր:

Երևի թե իմ հայրենակիցների գերակշռող մեծամասնությունը չի պատկերացնում, թե բուսաբանական տեսակետից ինչպիսի հետաքրքիր երկրում է ապրում ինքը: Այս թզաչափ հողում աճում է ամբողջ Կովկասում գոյություն ունեցող բուսատեսակների կեսից ավելին, և երեք անգամ ավելի, քան Մերձբալթյան հանրապետություններում միասին վերցրած: Առաջին անգամ Հայաստանն այցելած մասնագետները մեր բուսական աշխարհը (ֆլորան) տառաջիորեն ապշեցնում է տեսակների և ձևերի հարստությամբ, բազմազանությամբ և հատկապես կուլտուրական բույսերի վայրի աճող նախնիների և դրանց ցեղակիցների առատությամբ: Վայրի ցորենի, տա-

սական աշխարհի էվոլյուցիայի նպատակասլաց ուսումնասիրության: Այդ հետազոտությունների վերջնական արդյունքը եղավ բարձրակարգ բույսերի ինքնատիպ համակարգի ստեղծումը, որի համար նա արժանացավ ԽՍՀՄ Կոմարտիկան մրցանակի: Իր այդ համակարգը նա անընդհատ կատարելագործում էր՝ այն լրացնելով մեծ թվով ախտորոշման հատկանիշներով: Այս հանգամանքի շնորհիվ նրա ստեղծած համակարգը ավելի ու ավելի փաստարկված է դառնում: Դասագրքերում, տեղեկագրերում, հանրագիտարաններում Թախտաշյանի համակարգը աստիճանաբար փոխարինում է հնացած կամ անբավարար մշակված համակարգերին: Այսպես՝ այն մտավ

գրեց Ա. Թախտաշյանը. այն լույս տեսավ 1954-ին: Միաժամանակ նա մեծ եռանդով կարգաբանների կադրեր էր պատրաստում, որոնք պետք է շարունակեին և իրականացնեին նրա մտահղացումը՝ Յա. Մուլբիջանյան, Ե. Ավետիսյան, Վ. Ավետիսյան և տողերիս հեղինակը: Սակայն ԽՍՀՄ գյուղատնտեսական գիտությունների ակադեմիայի տխրահռչակ սեսիան և դրան հաջորդած լիսենկոյական խայտառակ կամայականությունները Ա. Թախտաշյանին ստիպեցին հեռանալ Երևանից և տեղափոխվել Լենինգրադ, ուր նա սկզբում զբաղեցնում էր Լենինգրադի համալսարանի կենսաբանության և հողագիտության ֆակուլտետի դեկանի, իսկ ավելի ուշ՝ Միութենական բուսաբանության ինստիտուտի տնօրենի պաշտոնները:

Սակայն նա երբևէ չի զբեց իր կապերը Հայաստանի հետ: Ամեն տարի, երբեմն նաև տարին երկու անգամ, այցելելով Հայաստան, նա իր աշակերտների հետ կազմակերպում էր բուսաբանական արշավախմբեր: Ա. Ֆյոդորովի հետ համատեղ նա իրականացրեց «Երևան ֆլորայի» 2 հրատարակություն (հայերեն Երևանում և ռուսերեն՝ Լենինգրադում), շարունակեց խմբագրել «Հայաստանի ֆլորան» հրատարակությունը (մինչև 1986 թվականը լույս տեսավ 8 հատոր):

Ներկայումս ՀՀ ԳԱԱ բուսաբանության ինստիտուտի կարգաբանության բաժինը աշխատում է սույն ակադեմիական հիմնարար աշխատանքի՝ «Հայաստանի ֆլորայի» եզրափակիչ, 11-րդ հատորի վրա: Այս հատորում ներկայացվելու են Հայաստանում աճող բոլոր հացագրիները (100 սեռ և 300 տեսակ): Դրանց թվում մեր երկրի ժողովրդականության համար շատ կարևոր, վայրի վիճակում աճող ցորենի, տարեկանի, գարու և ուրիշ հացագրիների տեսակները:

Արմեն Թախտաշյանն իր մահկանացուն կնքեց 100-ամյակի շննին, 2009 թվականի դեկտեմբերին, 99 տարեկան հասակում:

Աշխարհահռչակ գիտնականը թողեց այնպիսի գիտական ժառանգություն, պարգևներ, կոչումներ և մրցանակներ, որոնք բավարար կլինեին գիտնականների մեծ խմբի համար և որոնք պատիվ բերեցին Հայաստանին և հայ գիտությանը:

Ավելի քան 200 ծանրակշիռ մենագրություն, ավելի քան 900 գիտական հոդվածներ, որոնք անպայման հարստացրին գիտությունը բուսաբանության մասին:

Համառոտ թվարկենք աշխարհահռչակ բուսաբան-գիտնականի անցած ուղին և այն կոչումների ու բարձրագույն պարգևների մի մասը, որոնք արժանիորեն բնութագրում են մեր նշանավոր հայրենակցի գիտական անուրանալի վաստակն ու փառքը:

1. Կենսաբանական գիտությունների դոկտոր (1944 թ.),
2. Պրոֆեսոր (1944 թ.),
3. Հայկական ԽՍՀ գիտությունների ակադեմիայի թղթակից անդամ (1945 թ.)
4. ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի թղթակից անդամ (1966 թ.)
5. Հայկական ԽՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս (1971 թ.)
6. ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի, ապա Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս (1972 թ.),
7. Հայկական ԽՍՀ գիտության վաստակավոր գործիչ (1967 թ.),
8. ԽՍՀՄ պետական մրցանակի դափնեկիր (1981 թ.),
9. ՌԽՖՍՀ գիտության վաստակավոր գործիչ (1990 թ.)
10. 1969 թ. Ա. Թախտաշյանը դարձել է ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի Վ. Լ. Կոմարտիկի անվան մրցանակի դափնեկիր «Ծաղկաբույսերի համակարգը և ֆիլոգենիան» մենագրության համար (1966 թ.),
11. ԽՍՀՄ պետական մրցանակ «Երկրագնդի ֆլորիստիկ շրջաններ» մենագրության համար (1981 թ.),
12. Ալեքսանդր Բենդիկոսյանի մրցանակ (ԱՄՆ, 1990 թ.),
13. Հենրի Շոուի անվան մրցանակ (ԱՄՆ, 1997 թ.),
14. Սոցիալիստական աշխատանքի հերոս: Կոչումը շնորհվել է 1990 թ. սեպտեմբերի 16-ին ծագումնաբանության և սելեկցիայի զարգացման և պահպանման բնագավառում ունեցած հատուկ ներդրման, բարձրորակ գիտական կադրերի պատրաստման համար,
15. Պարգևատրվել է Լենինի շքանշանով, Աշխատանքային Կարմիր դրոշի երկու շքանշաններով, «Ժողովուրդների բարեկամության» շքանշանով, հայկական Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցի շքանշանով, մեդալներով, ինչպես նաև ՌԴ նախագահի շնորհակալագրով (2000 թ.):

Ա. Թախտաշյանը հանդիսանում է հետևյալ ակադեմիաների և ընկերակցությունների անդամ.

- ԱՄՆ-ի գիտությունների ազգային ակադեմիա (1971 թ.),
- Ֆինլանդիայի գիտությունների և գրականության ակադեմիա (1972 թ.),
- Գերմանիայի բնագիտական «Լեոպոլդինա» ակադեմիա (1972 թ.),
- Լեհաստանի գիտությունների ակադեմիա (1977 թ.),
- Նորվեգիայի գիտությունների ակադեմիա (1978 թ.),
- Ամերիկայի, Բենգալիայի, Բուլղարիայի, Լեհաստանի, Էդինբուրգի բուսաբանական ընկերակցությունների, Յուգոսլավիայի հնչակենսաբանական ընկերակցության անդամ (1967 թ.):

ԷԼԵՆՈՐԱ ԳԱՐԻԵԼՅԱՆ
Կենսաբանական գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր

րեկանի, գարու, սիսեռի, ոսպի տեսակները, բազուկի, խնձորենու բազում տեսակները, վայրի տանձենու 39 տեսակները, տարբեր հատապտուղներ և այլ բուսատեսակներ չափազանց արժեքավոր աղբյուր են սելեկցիոն աշխատանքների և նոր տեսակներ ստանալու համար: Չէ՞ որ վայրի աճող տեսակները ավելի լավ են հարմարված տեղական պայմաններին, քան կուլտուրական բույսերը:

Ահա այս ամբողջ հարստությամբ էլ հենց զբաղվում է Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի բուսաբանության ինստիտուտի կարգաբանության (տակսոնոմիայի) և բույսերի աշխարհագրության բաժինը: Ի դեպ, չնոռանա՞մ նշել, որ այս ինստիտուտի առաջին տնօրենը և հիշատակված բաժնի հիմնադիրը եղել է ակադեմիկոս Արմեն Թախտաշյանը:

Լինելի ժամանակներից, որը ըստ էության բույսերի կարգաբանության ստեղծողն էր, իշխում էր այն թյուր կարծիքը, թե դա նկարագրական գիտություն է: Մինչդեռ պահպանելով անցյալի որոշ ավանդներ, ժամանակակից կարգաբանությունը զարգանում է սերտորեն կապված բուսաբանության և ընդհանուր կենսաբանության ուղղությունների հետ և կիրառում դրանց բազմաթիվ մեթոդները: Խոսքը մասնավորապես վերաբերում է մորֆոլոգիային, բջջաբանությանը, էկոլոգիային, անատոմիային, կենսաաշխարհագրությանը, հնէաբուսաբանությանը, գենետիկային և այլն: Այն վերլուծում, հանրագումարի է բերում և սինթեզում այդ բնագավառների շատ արդյունքներ, միավորում գիտական տարբեր ձեռքբերումների վիթխարի բազմազանությունը: Միլիոնավոր փաստեր, որոնք ինքնին կարծես ոչ մի գիտական արժեք չեն ներկայացնում, տեղ են գտնում կարգաբանության կառույցներում և այդ կերպ ընդգրկվում գիտական համակարգի մեջ:

Բույսերի էվոլյուցիոն համակարգում այդ սինթեզը իրականացվում է բոլոր մակարդակներում: Այդ կերպ կարգաբանությունը բուսաբանական գիտելիքների ողջ հանրագումարը բերում է կարգավորված համակարգի: Հետևաբար, կարգաբանությունը ոչ միայն բուսաբանության հիմնաքարն է, այլև բույսերի մասին ողջ գիտության պակը: Ավելի ու ավելի դառնալով մշակված գիտական ուղղություն, այն մասնագետներից պահանջում է առավել բարձր պատրաստվածություն:

Արմեն Թախտաշյանի մեծությունը նրանում է, որ 34 տարեկանում դառնալով բուսաբանության ինստիտուտի տնօրեն, իսկ երեսուներեցում՝ ԳԱ թղթակից անդամ, ամմիջապես ձեռնամուխ եղավ բուսաբանական գիտության հիմնական ուղղությունների ստեղծմանը՝ կարգաբանություն, մորֆոլոգիա, անատոմիա, գերբուսաբանություն. հնէաբուսաբանություն, պալինոլոգիա (ուսմունք փոշեհատիկների մասին): Ի դեպ, պալինոլոգիական ուսումնասիրությամբ (փոշեհատիկների կառուցվածքի) հորհրդային Միությունում և հենց Հայաստանում առաջինն սկսեց զբաղվել Հ. Թախտաշյանը՝ իր աշակերտներ Ե. Ավետիսյանի, Տ. Ծատուրյանի, Վ. Աղաբաբյանի և ուրիշների հետ, որոնց աշխատանքները այսօր հայտնի են Հայաստանի սահմաններից հեռու:

Երևանի համալսարանի համար, ուր նա դեկավաթում էր բույսերի մորֆոլոգիայի և կարգաբանության ամբիոնը, դասախոսական դասընթացների մշակումը նպաստեցին, որ նրա հետաքրքրությունը ֆիլոգենիայի (բույսերի ցեղակցական կապերի) նկատմամբ վերածվեր բարձրակարգ բույսերի տարբեր խմբերի միջև ցեղակցական փոխհարաբերությունների և ընդհանրապես բու-

ստորհրդային Մեծ Հանրագիտարանի (1978 թ.) 3-րդ հրատարակության, Բրիտանական Հանրագիտարանի 15-րդ հրատարակության (1975 թ.), գերմանական բարձրագույն դպրոցի բուսաբանության դասական դասագրքի 30-րդ և 31-րդ հրատարակությունների մեջ (1971-1978 թթ.):

Գիտական բազմաթիվ արշավախմբերի ընթացքում Ա. Թախտաշյանի առանձնահատուկ ուշադրության կենտրոնում էր Հայաստանի և Անդրկովկասի բուսականությունը էր, որին նա մվիրել է մի շարք կարևոր ուսումնասիրություններ: Հատկապես պետք է նշել նրա «Հայաստանի բուսա-աշխարհագրական ակնարկ» գիրքը, որը թեև հրատարակվել է 1941 թվականին, սակայն մինչև օրս էլ կարևոր տեղեկատու է Հայաստանի բուսականության տեսակների մասին: Արդեն այն ժամանակ, ըստ առանձնահատկության և էնդեմիկների առկայության, վերլուծելով Հայաստանում բույսերի տեսակների, սեռերի և այլ խմբերի կազմն ու տարածվածությունը, Թախտաշյանը հիմնավորեց և առանձնացրեց Հայաստանի ֆլորիստիկական տարբեր շրջանները: Հետագայում, շրջագայելով տարբեր մայրցամաքներում, երկրներում և արևադարձային կղզիներում, ուսումնասիրելով վիթխարի գրականություն, Արմեն Թախտաշյանը մոլորակի բուսաբանների համար ստեղծեց «Երկրի ֆլորիստիկական մարզերը» չափազանց կարևոր աշխատությունը, որի համար 1981-ին նրան շնորհվեց ԽՍՀՄ պետական մրցանակ: Նա ձևակերպեց ֆիտոխորիոնոմիայի (այդպես նա կոչեց ուսմունքը ֆիտոխորիոնների մասին) հիմնական սկզբունքները: Ֆիտոխորիոնոմիայի նրա համակարգը խստորեն աստիճանավորված է: Այն սկսվում է բարձրագույն աստիճանով, որոնք կոչվում են թագավորություններ, ապա գալիս են ենթաթագավորությունները, մարզերը, գավառները, շրջանները և այլն, և այլն: Նկարագրված է 6 թագավորություն, 34 մարզ, 6147 գավառ (պրովինցիա) և այլն: Բաժանումը կատարված է ֆլորիստիկական ինքնատիպության սկզբունքով, որը որոշվում է տվյալ ֆլորայի էնդեմիկության (այսինքն բույսեր, որոնք աճում են միայն այդ տարածքում) աստիճանով:

Ֆլորիստիկական շրջանացումը հատկապես կարևոր է ընդհանրապես մոլորակի բուսական աշխարհի հարստությունը պահպանելուն ուղղված միջոցառումների մշակման և, առաջին հերթին, պահպանությանը այն մարզերի, որտեղ առավել են կենտրոնացած էնդեմիկ տեսակներն ու սեռերը: Որովհետև դրանց անհետացումը գենետիկական անգոհաստելի նյութի անդառնալի և անվերականգնելի կորուստ կլինի: Ասել է թե բույսերի ֆլորիստիկական աշխարհագրությանը նվիրված գիրքը բուսական աշխարհի գենետիկ ֆոնդի պահպանությանը միտված միջոցառումների տեսական հիմքն է:

Ավելի ուշ, 1986 թվականին, այդ գիրքը, ֆիտոխորիայի քարտեզներով և հիմնավորապես մշակված, լույս տեսավ անգլերեն կալիֆոռնիական համալսարանի բուսաբանության կողմից: 20-րդ դարի խոշորագույն բուսաբաններից մեկը՝ Լեոյարդ Ստեբինը, այսպես գնահատեց այդ գիրքը. «Աշխարհի բույսերի այս դասակարգումը լավագույնն է մինչև հիմա եղածներից»:

Դեռ քառասնական թվականներին, երբ աշխատում էր Երևանում, Արմեն Թախտաշյանը միտք հղացավ հիմնարար և հանրագիտարանային ուսումնասիրություն ստեղծել Հայաստանում աճող բոլոր բուսատեսակների մասին, այսինքն՝ Հայաստանի ֆլորայի մասին: Բնականաբար, այն ժամանակ ոչ մեկը չէր ենթադրում, թե Հայաստանի ֆլորան այդքան հարուստ է և կպահանջի բազում և բազում հատորներ: Առաջին հատորը ամբողջությամբ

Ռուս նշանավոր բանաստեղծ, թարգմանիչ, գրականագետ, գրաքննադատ, պատմաբան Վալերի Բրյուսովի (1873–1924)՝ Հայաստանի, հայ մշակույթի հետ ունեցած առնչությունների մասին հրատարակվել են բազմաթիվ գրքեր, հոդվածներ, հրապարակումներ. վերջերս դրանց ավելացավ հմուտ գրականագետ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր Անուշավան Ջաքարյանի «Հայաստանը Վ. Բրյուսովի գրական-հասարակական գործունեության մեջ» վերտառությամբ ռուսերեն աշխատությունը (Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2016, 168 էջ)։ Շքեղ ու գեղեցիկ կազմով այս գիրքը հրատարակվել է ՀՀ ԳԱԱ գիտահրատարակչական խորհրդի և ԳԱԱ Մանուկ Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ՝ ԳԱԱ հայագիտական հետազոտությունների համահայկական հիմնադրամի աջակցությամբ։

Մեծագրության նախաբանում Ա. Ջաքարյանը համառոտ խոսում է ռուս բանաստեղծ, թարգմանիչ, գրականագետ ու քննադատ Յուրի Վեսելովսկու թարգմանական, հայ գրականությանը, Հայաստանին ու հայ ժողովրդին առնչվող գիտահետազոտական, ստեղծագործական գործունեության, ինչպես նաև համիդյան դարաշրջանում թրքահայության դժոխսին վիճակին ու Հայոց ցեղասպանությանը նվիրված նրա ուսումնասիրությունների ու հրապարակումների մասին։ Անդրադառնում է նաև նշանավոր գրող ու թատերագիր Մաքսիմ Գորկու հայանպաստ գործունեությանը, Անդրկովկասում ցարի կողմից հայ-թաթարական ընդհարումներ հրահրելու, Արևմտյան Հայաստանի, Հայոց ցեղասպանության նկատմամբ Գորկու ունեցած վերաբերմունքին։ Ներկայացվում են սույն աշխատությունը գրելու շարժառիթներն ու

Մեծ հայասերի գործն ու վաստակը՝ առավել ամբողջական ու համակողմանի

նպատակները։

Առաջին գլխի՝ «Վ. Բրյուսովը՝ հայ պոեզիայի հետազոտող և քարոզիչ», առաջին բաժնում («Բաքվյան օրեր») անդրադարձ է արվում «Հայաստանի պոեզիա» ժողովածուն կազմելուն, հայ պոեզիայի դասականների գործերը ռուսերեն թարգմանելուն, հայ պոեզիայի ժողովրդականացման ուղղությամբ Բրյուսովի կատարած տիտանական աշխատանքին։ Նախապես Քուչակից ու Սայաթ-Նովայից կատարած և «Ռուսկայա Միսլ»-ի 1915 թ. սեպտեմբերյան համարում «Աշուղների երգերը» խորագրով տպագրած թարգմանությունների առաջաբանում Բրյուսովը գրում է. «Այժմյան պատերազմը նորից հերթի դրեց համարյա երկու հազարամյակ «Եվրոպայի ու Ասիայի ավանգարդը» եղած ժողովրդի ճակատագրի հարցը» (էջ 16)։

Առաջին գլխի երկրորդ՝ «Վ. Բրյուսովը թիֆլիսում» հատվածում նկարագրված է Բրյուսովի այցը Թիֆլիս, Թուրքիայից երկու տարի անց հյուրընկալվելը։ Բնականաբար, ավելի մանրամասն նկարագրվում է բանաստեղծի՝ հայ պոեզիային նվիրված գեղուցումը։ Բրյուսովն այսպես է արտահայտվել մեր մասին. «...Այդպիսի պոեզիա ստեղծած ազգն ու երկիրը՝ չնայած անմարդկային տառապանքներին, անլուր աղետների մեջ ոգու վեհությունը այդպես վառ դրսևորած ազգը, այդպիսի ազգը կարող է համոզված լինել անմահության մեջ» (էջ 32)։

Առաջին գլխի երրորդ հատվածում («Դասախոսություններ Էջմիածնում, Երևանում և Թիֆլիսում») ներկայացվում են Էջմիածնում ու Երևանում Բրյուսովի եղած օրերն ու կարդացած դասախոսությունները, հայոց հայրապետի ու հայ մտավորականության հետ ունեցած շփումները, ինչպես նաև Թիֆլիսում «Ակնարկ Հայաստանի պատմական ճակատագրի՝ նրա պոեզիայի զարգացման կապակցությամբ» վերնագրով կարդացած դասախոսությունը։

Երկրորդ գլխում, որը վերնագրված է «Հայաստանի պոեզիա» ժողովածուն (քննադատական նկատառումներ)», խոսվում է ժողովածուի կազմմանը մասնակցություն ունեցած անձանց, այդ թվում՝ Մոսկվայի Հայկական կոմիտեի մասին։ Բովանդակալից ու հանգամանալից քննական հայացք կա հայ ժողովրդի

պատմության և բանաստեղծության մասին Վ. Բրյուսովի՝ ժողովածուում շարադրած տեսակետների և մոտեցումների վերաբերյալ։ Անշուշտ, խոսք կա նաև Բրյուսովի կատարած բազմաթիվ աշխատանքի, ինչպես և մյուս թարգմանիչների՝ Յուրի Վեսելովսկու, Իվան Բունինի, Կոնստանտին Բալմոնտի, Վյաչեսլավ Իվանովի, Ալեքսանդր Բլոկի և այլոց մասին։

Երրորդ գլխում («Դասախոսություններ Բաքվում» (հունվար 1917 թ.) հեղինակն անդրադառնում է 1917 թ. Բաքվում Բրյուսովի կարդացած «Էմիլ Վերհարնը և հերոսական Բելգիան» թեմայով դասախոսությանը և «Ուսուցիչների ուսուցիչները (մարդկության հնագույն մշակույթների մասին)» վերնագրով գեղուցմանը։ Վերջինիս՝ Կովկասի և հաբեթյանների վերաբերյալ վերամշակված մասը 1917 թ. իբրև հոդված տպագրվել է Բաքվում լույս տեսնող հայկական «Գործ» ամսագրում՝ «Մֆինքսներ ու վիշապներ (հնագույն Կովկասի մշակույթի որոշ գծեր)» վերնագրով։ Աշխատության այս գլխում գետեղված է հոդվածի հետևյալ իմաստալից ամփոփումը. «Գուցե, Արարատի վրա կանգ առած Նոյան տապանի աստվածաշնչյան պատմության մեջ թաքնված է պատմական ճշմարտության հատիկ. դա հիշողություն է այն բացառիկ դերի մասին, որը խաղացել են «Արարատյան թագավորությունները» (նույնպես աստվածաշնչյան տերմին) անցյալ հազարամյակների մշակութային կյանքում (2-րդ և 3-րդ Ք. Ծ. առաջ), ամփոփելով հոդվածը՝ գրում է Վ. Բրյուսովը։ Ըստ Աստվածաշնչի ներկայացման՝ մարդկային ողջ ցեղը նորից տարածվել է երկրով մեկ Արարատից, և, հետևաբար, այնտեղից է տարածվել երկրային ողջ քաղաքակրթությունը։

Գլխում մեջբերված է Բրյուսովի հեղինակած (հրատարակվել է 1918 թ. Մոսկվայի Հայկական կոմիտեի կողմից) «Հայ ազգի պատմական ճակատագրերի տարեգրությունը Ք. Ծ. առաջ VI դ.-ից մինչև մեր ժամանակները» ուսումնասիրությունից մի հատված, որը Հայոց ցեղասպանության վկայություններից և թուրքական ժխտողականության դեմ ուղղված փաստարկներից է (էջ 124)։

Չորրորդ գլխում, որի վերնագիրն է՝ «Վ. Բրյուսովը և հայ գրականության դա-

սականները (ստեղծագործական կապեր և համագործակցություն)», հանգամանորեն խոսվում է Անդրկովկասի հայ ստեղծագործ մտավորականության (հատկապես Հովհաննես Հովհաննիսյանի և Հովհաննես Թումանյանի, ինչպես նաև նրանց ընտանիքների) հետ Բրյուսովի ունեցած հանդիպումների մասին։

Քանի որ «Հայաստանի պոեզիա» ժողովածուն հրատարակվել է 1916 թ., իսկ Ա. Ջաքարյանի՝ խմբող առարակա աշխատությունը՝ 2016-ին, ապա վերջինս կարելի է համարել յուրօրինակ ընծա «Հայաստանի պոեզիա» ժողովածուի հրատարակության 100-ամյակին։

Իրոք, անգնահատելի են մեծ մտավորական ու մեծ հայասեր Վ. Բրյուսովի ծառայությունները Հայաստանին ու հայ ժողովրդին։ Բրյուսովը և Հայաստանը հիմնահարցի վերաբերյալ, ինչպես հայտնի է, լույս են տեսել բազմաթիվ գրքեր, հոդվածներ ու հրապարակումներ, որոնցում հանգամանորեն ներկայացվել է նրա տիտանական աշխատանքը հայ գրականության, մասնավորապես, պոեզիայի, պատմության և մշակույթի ուսումնասիրության ու տարածման ուղղությամբ, սակայն 1916 և 1917 թթ. հունվարյան ուղևորությունները Անդրկովկաս, կարդացած դասախոսությունները, շփումը հայ գրական-հասարակական կյանքի հետ, ըստ իրողությունների ժամանակագրության, հանգամանքների ու նշանակության, մինչ օրս չէին դարձել հատուկ ուսումնասիրության առարկա։ Նշված խմբի ուսումնասիրության ու լուսաբանման մեջ դեռ չէին բացահայտվել, չէին գնահատվել շատ երևույթներ և հարցեր, կային մի շարք հակասություններ, բացթողումներ ու սխալներ։ Ա. Ջաքարյանի հեղինակած այս մեծագրությունը լրացնում է Վալերի Բրյուսովի գործունեության գիտական լուսաբանման հետ կապված հենց այդ բացը, նաև քննադատորեն վերլուծվում է «Հայաստանի պոեզիա» ժողովածուն։ Ասել կուզի՝ այս աշխատության շնորհիվ՝ առավել ամբողջական ու համակողմանի են բացահայտվում և հայ, ռուս ու ռուսալեզու գիտակից և գրասեր հանրությանը ներկայացվում մեծ հայասերի գործն ու վաստակը։

Հրայր ԲԱՆՅԱՆ
Բանասիրական գիտությունների
թեկնածու

Աշխատաժողով՝ նվիրված հեռավար կրթությանը

Ս/թ հունիսի 22-ին ՀՀ ԳԱԱ նախագահության կողմ դադարեցված տեղի ունեցավ «Հեռավար մագիստրոսական կրթություն՝ համատեղ դիպլոմի շնորհմամբ» ծրագրի աշխատաժողովը։ Աշխատաժողովի մասնակիցներն էին Հայաստանի բարձրագույն կրթության նորարարությունների մրցակցային հիմնադրամի ֆինանսավորմամբ իրականացվող «Հեռավար մագիստրոսական կրթություն՝ համատեղ դիպլոմի շնորհմամբ» ծրագրի «Գործարար վարչարարություն» համատեղ մագիստրոսական կրթական ծրագրի պրոֆեսորադասախոսական կազմը ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայից և ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոնից, ծրագրի աշխատակազմը և անհատ խորհրդատուներ։ Սկզբում մասնակիցները քննարկեցին ծրագրի ընթացիկ հարցերը, այնուհետև դասախոսները բարձրաձայնեցին հեռավար դասընթացների ընթացքում առաջացած խնդիրները, իրենց հուզող հարցերը, մասնավորապես նրանց հետաքրքրում էր հեռավար կրթության գնահատման համակարգը, վերջում լսեցին բանախոսներին՝ ըստ օրակարգի։

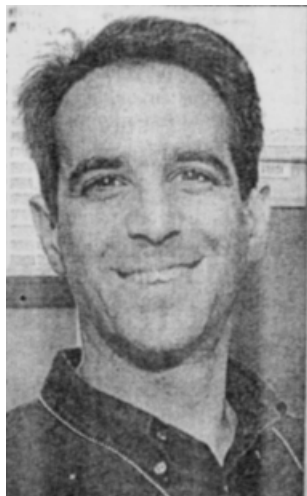
Արուսյակ Հարությունյանի զեկույցը նվիրված էր հեռավար կրթության ոլորտում միջազգային փորձին և հեռավար դասընթացներին ներկայացվող որակի ապահովման պահանջներին։ Հաջորդ ելույթը վերաբերում էր բաց մատչելիության առցանց ռեսուրսներին և հեռավար դասընթացների ժամանակ առաջացող հեղինակային իրավունքի հետ կապված հարցերին (զեկուցող՝ ՀԱՀ վերապատրաստող Տաթևիկ Զարգարյան)։ Իսկ ԻԱՊԻ ներկայացուցիչ Նարինե Մանուկյանը ներկայացրեց հայկական գիտահետազոտական կոմպյուտերային ցանցը՝ ASNET-AM-ը, և այդ ցանցի շրջանակներում հեռավար դասընթացներ վարող դասախոսներին ընծեմվող հնարավորությունները, մասնավորապես WebRTC վեբ կոնֆերանս, ASNET-AM ցանցի գիտական հրապարակումների համակարգերը և ամպային պահոցները։

ՄԽԻԹԱՐՅԱՆՆԵՐԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՏԼԱՍԸ ՌԵԿՈՐԴԱՅԻՆ ԳՆՈՎ

Հունիսի 7-ին Նյո Յորքի «Սոտն» պատկերասրահում տեղի է ունցել հնագույն քարտեզների, ատլասների, գունավոր փորագրանկարների և բնապահպանական գրքերի հերթական աճուրդը, որի ընթացքում հայերեն լեզվով աշխարհի առաջին ատլասներից մեկը ավելի քան վեց անգամ ավելի քան գնով է վաճառվել (37,500 դոլար), քան նախնական գնահատմամբ 6000 դոլարը, հաղորդում է «Ֆայն Բուքս մեգեզին» (Fine books magazine) պարբերականը, այդ գինը համարելով ռեկորդային։

Ատլասը 1849-ին Վենետիկի Միսթարյան միաբանությունում պատրաստել է Հովհաննես Ամիրա Տատյանը՝ փորձելով իր հայրենակիցներին ծանոթացնել արևմտյան գիտական աշխարհը։ Ատլասը բաղկացած է զույգ էջերի վրա ձեռքով գունազարդված 10 քարտեզներից, որոնցից մեկը ներկայացնում է արևային համակարգը։ Ատլասը տպագրվել է Փարզում։

Տատյանները (XVIII-XX դդ.) հայ ազգային-հասարակական գործիչների, նշանավոր մտավորականների մեծահարուստ տոհմ են եղել Կոստանդնուպոլսում։ Նյութական միջոցներ են տրամադրել Վենետիկի Միսթարյաններին, ազդեցիկ դեր խաղացել Կ. Պոլսի հայ համայնքի կրթական և մշակութային կյանքում։ Ինքը՝ Հովհաննես Ամիրա Տատյանը 1844-1851 թվերի ընթացքում տղաների և աղջկաների համար դպրոցներ է հիմնել Մաքրի Քյոյում, Նարլի Կապույում, Ազադլիում և այլուր։

Դոկտոր Զավեն Արզումանյանի նորագույն նվաճումները

Գիտությունը ընդարձակում է իր ոլորտները՝ նվաճելով անսահման տիեզերքի մոտավոր սահմաններ: Անջրպետային գիտության առաջատար գիտնականներից մեկն է նախկին մոնրեալահայ, այժմ Մ. Նահանգների Վաշինգտոնի պետական «ՆԱՍԱ» բաժնի գիտաշխատող դոկտ. Զավեն Արզումանյանը, որն ավելի քան մեկ տասնամյակ իր ամերիկացի գործընկեր Քիտ ժանդրոնի հետ գլխավորում է հեռավոր «մարած աստղերի» (Neutron stars) ուսումնասիրությունը:

Մոնրեալում 1967-ին ծնված Արզումանյանը ԶԲԸՄ Ալեք Մանուկյան վարժարանի շրջանավատ է: Համալսարանական կրթությունը ստացել է տեղի Մկ-Գիլ համալսարանում, ապա Ամերիկայի Քոռնել համալսարանում՝ պրոֆ. Երվանդ Թերգյանի գլխավորած աստղագիտության բաժնում: Դոկտորի գիտական աստիճանը ստացել է Նյու Ջերզիի Պրինստոն համալսարանից:

Ենթադրվում է, որ «մարած աստղերը» ներքին քայքայման ենթարկվելով ստանում են չափազանց խտացյալ և մագնիսական մի վիճակ: Առավել մոտիկից քննարկելու համար այս աստղերը, երկու գիտնականները պատրաստել են էլեկտրոնիկական արտակարգ մի «դիտակ», որ կոչվում է «Նայսեր»: Անցյալ շաբաթ «Նայսերը» հրթիռի միջոցով ուղարկվեց անջրպետ, դեպի՝ միջազգային մասնակցությամբ մնայուն կերպով այնտեղ հաստատված «Տիեզերական կենտրոն», որտեղից կատարվելու են «մարած աստղերի» ուսումնասիրությունները և գծագրվելու են ապագայի քարտեզներն ու ուղեցույցները:

Հնորիավորում ենք երիտասարդ գիտնականին և ցանկանում մորամոր հաջողություններ:

Մարանյանը՝ ԱՄՆ-ի բանակի բրիգադային գեներալ

Ֆորտ Սիլում (Օկլահոմա, ԱՄՆ) մայիսի 15-ին կայացած հատուկ միջոցառման ժամանակ հայազգի Սթիվեն Ջեյ Մարանյանը արժանացել է Մ. Նահանգների բանակի բրիգադային գեներալի պատվավոր կոչմանը, տեղեկացնում է «Արմինյն Միորո-Սիեքթեյթ» շաբաթաթերթի հունիսի 3-ի համարը:

Սթիվը Ջեյ և Ալմա Մարանյանների որդին է: Հասակ է առել Ուոթերթաունում և Նատիկում: Մագիստրոսի գիտական աստիճան է ստացել Ուեբստեր համալսարանից և ապա երկրորդ անգամ բանակի ռազմական թղեջից՝ ռազմավարական ուսումնասիրությունների գծով: Հռոմում մասնակցել է ՆԱՏՕ-ի պաշտպանության թղեջի հետավարտական ուսումնասիրությունների կուրսերին: Ծառայել է Իրաքում, Աֆղանստանում և արժանացել երկու բրոնզե աստղերի:

Ներկայիս կնոջ՝ Սինթիայի հետ բնակվում է Օկլահոմայում:

Մաշրապատույններ

«ՎԱՆԷՑԻՐ ԱՆՏԱՐՔԵՐ ՄԱՐԴԿԱՆՅԻՑ...»

Լեհ կոմունիստ գրող Բրուսո Յասենսկին իր «Անտարքերների դավադրությունը» վեպի համար բնաբան էր ընտրել գերմանացի գրող Ռոբերտ Էբերհարտի «Արքա Պիտեկանտոպ Վերջինը» ստեղծագործության հետևյալ տողերը.

«Մի՛ վախեցիր թշնամիներից, վատթարագույն դեպքում նրանք կարող են քեզ սպանել:

Մի՛ վախեցիր բարեկամներից, վատթարագույն դեպքում նրանք կարող են քեզ դավաճանել:

Վախեցիր անտարքեր մարդկանցից, նրանք չեն սպանի, չեն դավաճանի, բայց միայն նրանց լռելայն համաձայնությամբ է, որ աշխարհում կատարվում է և դավաճանություն, և սպանություն»:

«... ԵԿԵՂԵՑԻ ԶԵՌ-ՔՈՒՄ ՄԱՐՈՒՄ Է ԼՈՒՅՍԸ...»

Մի հանդիսավոր ճաշկերույթի ժամանակ հռչակավոր բնախոյզ Էռնստ Զեկկելի կողքին նստած էր քահանան: Ջրուցելուց հետո քահանան ծխախոտ հանեց, իսկ Զեկկելը սիրալիք վառեց լուցկին: Նա այդ արեց ոչ այնքան հաջող: Երբ քահանան նրանից վերցրեց այրվող լուցկին, այն մարեց:

- Տեսա՞ք,- ասաց քահանան,- գիտության լույսը մարեց:

- Ոչ մի զարմանալի բան չկա: Առաջին անգամը չէ, որ եկեղեցու ձեռքում մարում է լույսը,- արծազանքեց Զեկկելը:

«ՆՈՐԻՑ ՎԵՐԱԴԱՌՆՈՒՄ ԵՄ ԲԱՐՇԱՆԵՐԸ...»

Բռնակալ Դիոնիսոսը բանաստեղծ Ֆիլոքսենին ուղարկեց քարհանքերում աշխատելու՝ միայն այն բանի համար, որ վերջինս համարձակվել էր քննադատել նրա անքանքար բանաստեղծությունները:

Կարծելով, թե Ֆիլոքսենը բավականին ընկճված կլինի՝ բռնակալը նրան ազատեց տաժանակրությունից ու հրավիրեց պալատ:

- Ֆիլոքսեն, լսիր իմ մոր բանաստեղծությունները և մի թաքցրու քո հիացմունքը,- ասաց Դիոնիսոսը և սկսեց կարդալ:

Բանաստեղծը ուշադիր լսեց, ապա տեղից վեր կացավ և լուռ քայլերն ուղղեց դեպի դուռը:

- Այդ ո՞ր,- զարմացած հարցրեց Դիոնիսոսը:

- Ես մորից վերադառնում եմ քարհանքեր,- պատասխանեց ճշմարտախոս բանաստեղծը:

ԿԱՌՈՍ ՄԵԾԻ ՍՈՒՐԸ...

Ֆրանսիացի հրատարակիչ Գաստոն Գալիմարի մոտ եկավ մի հեղինակ և հարցրեց.

- Պարոն Գալիմար, դուք կարդացե՞լ եք իմ վերջին վեպը:

- Իհարկե,- պատասխանեց հրատարակիչը,- այն ինձ հիշեցնում է Կառլոս Մեծի սուրը:

Վիպասանը շոյվեց: Նա կարծեց, թե հրատարակիչը իր վեպը համեմատում է սրի կտրող հատկության հետ: Բայց գալով տուն, մեծ եղավ նրա հիասթափությունը, երբ պատմության մի գրքում կարդաց, որ Կառլոս Մեծի սուրը տափակ է, բութ ու երկար է եղել:

ՀԵՏԱԲՐԵՐԵՐ Է

Ճապոնիայում սպեղծել են արևային մարդկոց լվացող ռոբոտ

Ճապոնական Sinfonia Technology ընկերությունը մշակել է ռոբոտ, որը կոչված է արևային մարտկոցները մաքրելու փոշուց և թռչունների ծերտից, հաղորդում է Phys.org կայքէջը: Սարքը լիովին ինքնավար է, կարող է ինքնուրույն տեղաշարժվել արևային մարտկոցների միջև, լվանալ դրանք՝ անկախ ձևից, և գործել օրվա մութ ժամերին: Ճապոնացիները կարծում են, որ ռոբոտը օգտակար կլինի արևային էլեկտրակայաններում:

Sinfonia Technology-ի մշակած սարքը հանդերձավորված է ջրի և լվացամիջոցի անոթներով, կոշտ խոզանակով և մաքրող հարմարանքով: Ռոբոտը կարող է տեղաշարժվել իրարից մինչև 50 սմ հեռու գտնվող մարտկոցների միջև: Մարտկոցների բարձրությունների տարբերությունը կարող է կազմել մինչև 30 սանտիմետր: Ռոբոտը կարող է գործել նաև մինչև 30 աստիճան թեքություն ունեցող մարտկոցների վրա:

Լվացման ինքնաշխատ համակարգը հանդերձավորված է ինֆրակարմիր լուսադիոդներով՝ գիշերային ժամերին աշխատանքային մակերեսը լուսավորելու համար: Ռոբոտի վրա տեղակայված է անլար կապի համակարգ, որի միջոցով կարելի է ստուգել առաջադրանքի կատարման ընթացքը, սարքի մարտկոցի մնացորդային լիցքը, ինչպես նաև աշխատանքային հեղուկների մնացորդը: Sinfonia Technology-ի գնահատումների համաձայն, ռոբոտի օգտագործումը էներգիա արտադրողներին թույլ կտա խնայողություն անել արևային մարտկոցների լվացման հարցում:

Արևային մարտկոցների աղտոտումը նվազեցնում է ֆոտոէլեմենտների վրա ընկնող լույսի քանակությունը, որի հետևանքով թուլանում է դրանց արդյունավետությունը, մասնավոր՝ էներգիայի ծավալում արտադրության դեպքում:

ԶԳՈՒՀԱՅԵ՛Ր, ՊԱՅՊԱՆՈՒՄ ԵՆ ՄԵՂՈՒՆԵՐԸ

Ի՞նչ միջոցներով թանկարժեք իրերը պաշտպանել կողոպտիչներից: Ամենակատարյալ փականքները, զրահապատ ապակիները, էլեկտրոնային սարքերը փրկություն չեն գողերից: Եվ ահա մարդիկ գողերից պաշտպանվելու ամսվոր միջոցներ են հնարում: Անգլիայի եկեղեցիներից մեկի վանահայրը որոշեց տաճարը ավազակներից պաշտպանելու համար դիմել մեղուների օգնությանը: Նա եկեղեցու զմբեթի տակ դրեց փեթակները: Ինչո՞ւ զմբեթի տակ, որովհետև գողերը մի քանի անգամ պոկել էին զմբեթի ծածկը և այնտեղից մտել եկեղեցի: Ահագին միջոցներ էր ծախսվել վերամոդրոգման համար: Եվ ահա, երբ հերթական անգամ կողոպտիչները նույն ճանապարհով փորձեցին մտնել եկեղեցի, նրանց դիմավորեց 30 հազար անհանգստացած ու զայրացած մեղուների կատաղի ոռնոցը:

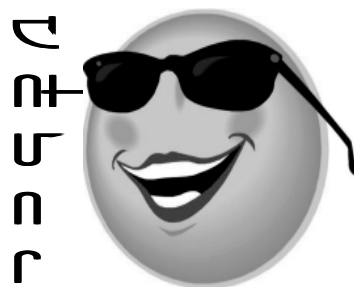
Անկեղծություն

Սկսնակ մի հեղինակ, որ արդեն հայտնի էր որպես անտաղանդ գրող, մի անգամ խնդրեց Մարկ Տվենին ասել իր կարծիքը նոր լույս տեսած գրքի մասին:

- Միայն խնդրում եմ անկեղծորեն ասել այն ամենը, ինչ մտածում ես:

- Ո՛չ,- պատասխանեց Մարկ

Տվենը,- ավելի լավ է՝ բարեկամներ մնանք:

Քաղաքական գործչի տաղանդը

Ուինսթոն Չերչիլին մի անգամ հարցրին, թե իր կարծիքով ինչպիսի տաղանդով պետք է օժտված լինի իսկական քաղաքական գործիչը:

- Նա պետք է կանխատեսի, թե ինչ տեղի կունենա վաղը, և կարողանա բացատրել, թե ինչու այն տեղի չունեցավ:

Կանանց համար

Մի շքեղ ընդունելության ժամանակ երիտասարդ մի կին հարցրեց Մարկ Տվենին.

- Դուք չե՞ք գտնում, որ կանանց համար ամենալավ դատավորներ կարող են լինել հենց իրենք՝ կանայք:

- Ոչ միայն դատավորներ,- առարկեց Մարկ Տվենը,- նաև՝ դահիճներ:

Կինը առավոտյան կանգնում է կշեռքին և ծայն տալիս ամուսնուն.

- Սիրելիս, պատկերացնո՞ւմ ես, ես երկու կիլոգրամ նիհարել եմ:

- Իսկ դու կշեռքին կանգնիր շաբաթվուց հետո, նոր կտեսնենք:

Գիտություն

Գլխավոր խմբագիր՝ Ա. ՏԵՐ-ԳԱԲՐԵԼԵՅԱՆ

Երևան-19, Մարշալ Բաղրամյան 24բ, հեռ. 56-80-14, 077 31 63 76

Դասիչ՝ 69268, գրանցման վկայական՝ 448:

Ստորագրված է տպագրության՝ 20.07.2017 թ.:

"ТІТҮТІОН" ("Найка") газета НАН РА